

Друга Мајка

Роман

Драгица Најческа

Друга Мајка

Скопје, 1978

Risto Stefov

Publications

Toronto, Canada

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system without written consent from the author, except for the inclusion of brief and documented quotations in a review.

Copyright © 2022 by Dragitsa Najcheska

e-book edition

August 30, 2022

ДА СЕ ОТСТОИ ПРОСТУМ

Романот “Друга мајка” од Драгица Најческа обработува еден граничен настан од летописот на Скопје и судбината на неговите жители. Земјотресот од јули 1963 година, кога ни се чинеше дека тој е паднат ничкум, дека е дефинитивно смртно погоден, дека се преселува во минатото и во нашите спомени, заедно со илјадниците мртви и унесреќени граѓани. Но, човекот не би можел да го носи и да го оправда тоа име ако не е способен одново да почнува, да отстојува простум без алтернатива.

Материјалните разурнувања на земјотресот не се непосреден интерес, ни опсесија на Драгица Најческа. Тоа само по себе претставува значаен агол на проектирањето, во кое доминантно место заземаат доживувањата на малите обични жители на Скопје, менувањето на нивните животни релации, судбини, емоционалните и мисловните кршења, создавањето нови состојби и односи внатре во семејствата, барањето на оправдувањето и смислата да се живее понатаму со вистината дека некои од најблиските неповратно исчезнале во темнилата и бездните на настанот.

Во центарот на своето ангажирано пристапување кон темата Драгица Најческа зема две семејства и однатре ги регистрира емоционалните треперења на луѓето, ја опишува атмосферата во градот, на објектите каде што нејзините млади јунаци се осмислуваат и себеси и минатото и утрешнината. Најческа има такт во раскажувањето и свесно ги избегнува изблиците на префорсираните емоции.

Романот “Друга мајка” не го постулира патосот, туку оние тивки, елементарни кажувања на јунаците за себеси и за своите најблиски, чиј живот по несреќата се бори да ги воспостави повторно своите релации, да се осмисли без она што исчезнало, да се бара одново идеалот и оправдувањето на постапките, односите, ангажирањето во семејството, во училиштето, во претпријатието и установата.

Централен јунак на романот “Друга мајка” е Христина. Девојче кое едвај ја поминало дванаесеттата година од животот – тој неочекувано и сурово ја удира во најчувствителното, ја удира без мерка и милост. Нејзината мала сестричка Ели не е свесна за трагичноста на настанот и за цената што е платена, за болката што на преживеаните им е нанесена преку отргнувањето на најмилите, без кои животот ја губи својата убавина и привлечност, па ако сакате, до извесен степен и за извесно време и смислата. Треба да се остане простум, да се преболее. Тоа сега претставува и смисла на тековниот живот и упорно трагање по новата формула на егзистенцијата. Во романот на Драгица Најческа се чувствува една исконска сила на човекот, стремеж да го надживее трагичното, да го преболи изгубеното, да ја побара архимедовата точка на постоењето, без оглед што длабоко во својата интима човекот ќе ги носи раните на еден неочекувано жесток удар, чие повторување не би можело да го издржи едно човечко срце, во случајов едно срце на дете, кое по трагичниот настан присилно го забрзува интезитетот на своето духовно зреење.

Драгица Најческа мошне суптилно ги открива длабоките емоционални и душевни треперења на своите јунаци, особено на Христина, зашто таа е и активниот и единствениот раскажувач на оваа тивка, без патос и пренагласено “согорување” на чувствата – човечка, современа и вечна драма на човекот, на луѓето, на семејствата.

Токму оваа компонента на тивкост и трагичност е и најголемиот квалитет во успешниот роман на Драгица Најческа. Тоа што темата го нуди априори – патосот и усвитеноста на чувствата и исказот – Најческа свесно го редуцира на мера која што ја потврдува нејзината раскажувачка зрелост и моќта на селективност во изборот на најадекватната постапка.

Вертикалното во оваа проза, урбана и тематски и изразно, треба да се бара во еволуцијата на емотивниот и мисловен свет на јунакињата Христина, која што по сите внатрешни самосвесни етички отпори и дилеми, ја сознава неминовноста од елементарниот чин што ќе се одигра во животот на нејзиниот татко и на семејството во целина.

Требало да се има голема човечка и писателска храброст интимната дилема на Христина да го најде своето најприродно разрешување. Како животна филозофија и како филозофска порака кон живите и современиците, особено кон младите генерации на кои им е наменет и посветен – романот “Друга мајка” треба да се вброи во најуспешното напишано на оваа тема и за таа возраст во фондот на современата македонска литература.

Петар Ширилов, октомври 1978

Друга Мајка

На ист начин како и мене кога бев мала, мама навечер, пред заспивање, и ги раскажуваше на Ели, моето малечко сестриче, долгите приказни за Пепелашка, за Ивица и Марица, за црното кравајче... Бидејќи спиевме во иста соба, јас во тие часови повторно како да се враќав во годините кога бев мала. Имаше нешто толку топло и нежно во маминиот глас и така слатко приспивно, и јас заборавав на сите задачи од математика, на сите домашни и заедно со Ели се занесував во сладок сон.

Утрата не беа така привлечни, зашто кога ќе се разбудев мама и тато веќе беа отидени на работа. Требаше да земам улога на голема, порасната, бидејќи ја чував Ели. Извршував и некои други задачи, покрај оние зададени од училиштето, за кои ќе ме задолжеше одвечер мама.

Требаше пред се да ја измијам, облечам и нахранам Ели, а тоа не беше лесна работа. Таа разгаленка ми правеше многу незгоди. Се случуваше да плаче, зашто не сакаше да ја измијам, или да ми го преврти чинијчето со јадењето, поради кое јас и ќе ја потчукнев по рацете, но за тоа никој не смееше да разбере. Замислете, ако Ели чинијчето со јадењето ми го превртеше на светнатиот чист паркет, кој мама со таква грижа го правеше лимонов и сјајен! Тогаш и Ели и јас не ќе си поминевме добро.

Немаше ниту една година откако се вселивме во овој убав, нов стан и се светеше во него од грижливите работливи раце на мама. А и татко ми не ретко и помагаше во тоа чистење и уредување на куќата.

Откако ќе ја сместев Ели во нејзиното креветче, заградено од страните со високи мрежи, и ќе ја натрупав со сите играчки, се зафаќав со приготвување на уроците. Се обидував да не и обрнувам внимание за да не ми пречи нејзиното неразбирливо брборење.

Првите две години од училиштето ги завршив со одличен успех, и тоа така мораше да оди и понатаму. Кога ќе приближеше времето за училиште доаѓаше тетка Рајна, далечна роднина на

татко ми, која остануваше со Ели неколку часа, додека не се вратеа мама и тато од работа. Јас тетка Рајна не ја затекував веќе дома кога ќе си дојдев од училиште.

Со моите другарки си поигрував по враќањето од часовите. Тоа беше најубавиот дел од денот за мене. Ќе ја фрлев чантата и со трчање ќе слетав назад по скалите. Ќе ме пречекаа другарките и ќе се распрсневме да играме по улицата. Часовите за денес беа завршени. Мама и тате се дома. Ели е со нив, таа брборка! Кој може да ме стигне во брканицата, или да ме пронајде каде сум во криенката.

Се замрачува. Секој момент очекувам да ме повика гласот на мама: Хри...с...тина, ќе се разлее во полутемнината. И јас знам дека треба да си одам, но одлагам, да украдам уште малку. Кога веќе викнуваше повторно, нема чекање. Трчам по скалите.

– Сум ти рекла, – благо ме прекорува мама, – да не чекаш да те повикам. Јас мрморам некакво оправдување. Наскоро се вечера. Се е на масата беспрекорно чисто. Привлечно мириса јадењето, со некој веќе одамна познат мирис, наш, во нашата куќа, така непосредно поврзан со мама, со нејзините спретни раце.

Секој си го знае своето место. Ели е в раце кај мама. Мама, ми се чини, поради тоа не може удобно да јаде. Би ја зела јас Ели в раце, но знам, мама нема да го дозволи тоа. А и разгаленката Ели, во никој случај нема да сака да се оддели од тоа топло местенце во skutот на мама, што и мене толку добро ми е познато, и за кое дури по малку и завидував на Ели.

Татко ми, бидејќи беше послободен, обично побрзо ќе се најадеше и ќе ја земеше Ели од рацете на мама, така што мама дури тогаш ќе ја завршеше вечерата.

Утредента рано се оди на работа. Мама затоа одвечер се средуваше, а и приготвуваше ручек за другиот ден.

Чисти, измиени, облечени во пижами легнувавме во креветите со пеглани чаршафи што мирисаа прекрасно и се потонуваше во нив како во млака пријатна вода.

Нежниот распеан глас на мама ја успиваше Ели... Кога вечерта си легнале децата, слушнале како макеата му вели на татко им: “Утре ќе ги земеш децата и ќе ги однесеш во гората каде што ќе сечеш дрва. Таму ќе ги оставиш сами, за да ги изедат сверовите шумски... Веднаш се сеќавав, тоа беше од Ивица и Марица. Не верував дека Ели тоа го разбираше, но за неа доволно беше присуството на мама и нејзиниот приспивен глас, така што малечката брзо заспиваше. Кога Ели ќе заспиеше, мама го прекинуваше раскажувањето, често и на половина збор, ја припокриваше, и неа и мене, нежно допирајќи ги покривачите, или ќе не погалеше по косата. Од собата излегуваше на прсти и ја оставаше сосема малку подоотворена вратата, Ели да не се разбуди во сонот...

* * *

Кога ме разбуди некакво страшно тропотење, ги отворив очите и прво што видов беа парчиња малтер што паѓаа од таванот и сидовите и почувствував дека нешто ме задушува. Просто беше невозможно да се дише од прашината што ја исполни собата. Без да сфатам дали сонувам или навистина се урива нешто околу мене, писнав по мама и тато и истрчав надвор од станот, на скалите. По скалите трчаа и другите луѓе од зградата. Од еднаш со ужас се сетив – а Ели? Страшно беше да се вратам назад, но уште пострашно да ја оставам беспомошната Ели во сето ова што паѓа, што се урива. Избезумена, не чувствувајќи ги ударите на секакви работи што паѓаа врз мене, се стрчав назад во станот. Ели кашлаше, задушена во прашината од малтерот. Ја извадив некако од креветчето и, влечејќи ја под мишка, трчав со неа пак по скалите. Во сето тоа потсвесно сфатив дека мама и тато се отидени на работа и нема кој да ми помогне. Она најужасното што ќе се станеше како да не чекаше мене и Ели да излеземе од зградата. Речиси во истиот момент кога се најдов од другата страна на улицата, зградата, како да беше од картон, со грозен тресок се урна. Целата треперев при помислата што ќе се случеше со Ели ако не се вратев по неа. Пискање на десетици луѓе се слушаше од сите страни. Сите беа избезумени и како луди трчаа де наваму де натаму по улицата.

Бев слушнала за земјотреси од постарите. Се мачев да сфатам што се случуваше околу мене. Една жена не поведе со Ели во дворот од комшииската приземна кука, каде што имаше бунар, и ми помогна да ја измијам Ели, која за цело време плачеше, плукајќи од устата земја што и напаѓа од малтерот.

Во тој момент го слушнав избезумениот глас на татко ми: Христина, Ели! – и веднаш потоа неговиот плач.

– Таткоо!

Не прегрна и двете притискајќи не, како да не си веруваше на очите откако ја видел грозната слика на урнатината во која се беше претворила нашата зграда. Се собраа повеќе луѓе околу нас и се чудеа како сме успеале да излеземе од станот ние двете деца, сами. Ме прегрнуваа мене, ме бакнуваа, како да сум направила нешто неможно – херојско, што сум ја извадила и Ели пред да се случи најстрашното.

Во целото тоа време земјата пак силно се потресуваше под нозете. Притоа сите избезумено се погледнувавме, се фаќавме за рака, како тоа да може да ја намали опасноста, а понекогаш како луѓе претрчувавме по улицата, само донекаде, и пак се враќавме назад.

Татко ми се понеспokoјно погледнуваше кон улицата од каде што обично доаѓаше мама од работа. Јас со стегнато срце од страв гледав исто така натаму, не го откинував погледот од таа улица. Сакав да го прашам татко ми зошто уште ја нема мама, убедена дека таа досега стопати ќе дотрчаше. Се плашев да го прашам, зашто сфаќав дека и тој се измачува поради тоа. Сакав да му речам да оди по неа, да ја пресретне, но сфаќав дека тој се плаши да не остави нас повторно сами, да не дојде нешто полошо, уште пострашно. Потресите на земјата беа се уште силни. Некои од луѓето со ужас зборуваа дека може земјата да пропадне на места и да не потисне и нас.

Уште еднаш заплакавме кога дотрча тетка Рајна, и таа сета избезумена. Веднаш по очите и видов дека ја бара мајка ми и чув како го испраќа татко ми да оди по неа.

– Не бери гајле за децата кога сум јас тука, – му рече на татко ми.

– Имале среќа мајка ти и татко ти, имале среќа, да не останат црни кукавици, – си зборуваше тивко тетка Рајна, сама за себе, притискајќи не до своите скутови. Таа не сакаше да гледа во купот цигли, бетонски плочи, искршени предмети, што беше останал од нашата куќа. Јас и самата се стресував кога ќе си замислев што навистина можеше да се случи ако не се разбудев уште во првиот момент, и ако не се вратев по сестра ми, ако не ја извлечкав од креветчето и не истрчав со неа на улицата.

По се изгледаше дека од нашата куќа сите излегоа живи и здрави, бидејќи таа не падна уште на првиот потрес. Слушав како зборуваат некои од постарите дека други згради во градот паднале веднаш. Можеби поради тоа не можевме да сфатиме дека некаде на друго место во градот се случуваше нешто уште пострашно. Одвреме навреме ќе дотрчаше некој окрвавен со пискотници и раскажуваше за тоа дека имало живи луѓе затрупани во многу згради. Ќе испискаа и некои од луѓето наоколу кога ќе разбереа дека им загинале блиски. Сето тоа ме истоштуваше се повеќе и чувствував дека не можам веќе да стојам на нозете. Се мачев да издржам и натаму не иставајќи го погледот од улицата од каде што требаше да дојде нашата мајка. Забележав дека и тетка Рајна гледа само натаму.

– Тетко Рајно, уште ги нема тато и мама, – реков, иако однапред знаев дека и таа не може ништо повеќе да ми каже. Како да се надевав дека нејзиниот одговор ќе ја намали неизвесноста што не притискаше, ќе ми ги растури ужасните претпоставки.

– Ќе дојдат синко, ќе дојдат... Може по патот се за држале, – зборуваше тетка Рајна со несигурен растреперен глас и јас сфаќав дека и таа не е во состојба да ме успокои. Си мислев – ако, татко ми и натаму нека не се враќа, само да дојде заедно со мајка ми. Не, никако сам, не! Секој момент ќе заплачев, ако не беше тука и Ели.

Пладнето веќе одамна беше изминало. Речиси воопшто не ги забележував потресите што секои десетина минути со грозен подмолен татнеж ја потресуваа земјата. Изгледаше како некои невидливи огромни чудовишта да се настрвиле на нас, ја поткреваат земјата и бараат уште жртви. И натаму очите ни беа заковани на крајот од улицата, од каде што ги чекавме татко и мама. Ели одвреме навреме, без да разбира што се случува со нас, беспомошно ќе заплачеше: Маа-мо! Ние со тетка Рајна само ќе ја попригрневме и таа ќе замолчеше. Кутрата Ели, како да сфаќаше дека не стигнала некаква голема несреќа, не бараше ниту јадење, ниту пак се жалеше што целото време бевме на улица и на нозе.

Прашина, како злокобен призрак, лебдеше наоколу, и тука, непосредно кај нас. Немавме сега ни куќа, ни покуќнина, ниту нешто за облекување и за јадење. Но, ништо од сето тоа не ми беше важно, само да дојдат татко и мама. Па дури иако е ранета, и морале да одат во болница, се тоа не ми се чинеше страшно.

Кога татко ми се подаде од крајот на улицата сам, кон нас, сакав да замижам, да не гледам, да не поверувам дека е сам. Ништо не ни кажа, ништо не го прашавме, но знаев – немаме мајка. Спискав јас, писна и Ели. Плачеше на глас и тетка Рајна. Солзи течеа од избезумените очи на татко ми, го браздеа неговото извалкано лице.

Притрчаа некои од комшиките од зградата што се познаваа со мајка ми. Кутрата Рада, кутрите деца, – слушав како зборуваат некои од нив, плачеа заедно со нас, не гушнуваа и не притискаа до себе. Каде настрадала? Во банката кај што работеше. Зар банката паднала? Банката?!... Проклета несреќа, кај не најде, кај не запусти!

...Едно стануваше јасно и посигурно од се – мама веќе никогаш нема да се врати. Несреќата со земјотресот за сите беше несреќа – за Ели, за мене и за тато најстрашна. Ни зеде нешто најскапо. Во тоа никој ништо веќе не можеше да измени. Не можев, не сакав да поверувам! Сакав да го земам тате за рака. Да ме носи таму каде што е мама, макар и мртва. Не може да ни ја одземат

така одеднаш. Кој е тој, што е тоа страшно, одеднаш, и без да ја видиме.

Како можев на татко ми да му речам што било за неа, кога ќе го видев неговото деформирано, будалесто лице, беспомошноста и очајот во неговите очи. Каде ли ја остави неа, мама? Мајко, зарем на таков начин ќе си одиш од нас засекогаш, без да те видиме...

Подоцна дојдоа некои луѓе и не поведоа во паркот, каде што имаше поставено шатори. Ни поделија и храна. Тетка Рајна и натаму остануваше со нас. Кутрата, немаше срце да не остави сами...

Во некои моменти ми се чинеше дека сонувам, или како да оживеала некоја приказна и јас учествувам во неа. Па одеднаш сето тоа ќе престане и секој ќе се врати во оној живот порано, ќе се вратиме во нашиот стан, тука ќе биде мама и сите познати работи околу нас. И веднаш потоа пак ми искрснуваше целата ужасна вистина во сознанието. Купот од нашата урната куќа и таму некаде, неизвесно како, загинатата, нашата најмила мајка.

Во првиот момент кога рекоа да одиме во паркот под шатори, нешто страшно ме притисна. Не сакав да се одделам макар и од тој куп урнатини. Ми се чинеше дека со се што покри под себе од нашиот дом се губеше и врската со мама.

Од храната што ни ја поделија јадеше само Ели. Тетка Рајна неколкупати ме нудеше да каснам макар малку. Секаква угодност, како и храната, ми се чинеше нешто навредливо, просто не можев да голтам...

Земјата целата ноќ подмолно татнеше, поткревајќи се под нас, де посилно де послабо. Сега, откако ја загубивме мајка ми, ми стануваше неважно што ќе стане со нас натаму. Кутрата Ели, ништо не знаеше што се случува. Како ќе бидеме ние со неа без мама. Наоколу речиси никој не спиеше. Некој тивко, а некој на глас тажеше, тука наблизу до нас. Во темнината безгласно, неутешно плачев.

Утредента татко ми најпрво долго го немаше. Повеќе часови. Потоа дојде, не поведе нас и наскоро влеговме во еден автобус, од тие од Градскиот сообраќај.

Возењето беше страшно бавно. На многу места се заобиколуваше поради урнатините, нерасчистените улици. Сликата на градот беше многу пострашна отколку што си ја замислував. Вистинска пустош. Најпосле запревме. Бевме на гробишта. Повеќе пресни гробови, наредени еден до друг, на секој од нив на штица испишано името и презимето. Татко ми покажа со рака и рече:

– Тука е вашата мајка.

Иако го прочитав нејзиното име и презиме на штичката на која покажа татко ми, не можев мајка ми, нашата жива, секогаш насмеана добра мајка да ја поврзам со ова купче натрупана земја и со оваа грубо изделкана и испишана со црна боја штичка. Насекаде наоколу непознати луѓе се фрлаа на земјата, ги бакнуваа штичките со напишаните имиња, пискаа, редеа слики со рамки на гробовите. На по некој гроб само стара баба. Татко ми беше повоздржан во искажувањето на болката, веројатно поради нас. Неизбричен, со разбушавена коса, ми се стори одеднаш стар, како да не беше нашиот татко. Останавме малку и тргнавме кон автобусот. Не сакав да си одам, но вечерта надоаѓаше, за Ели беше потребен сон. Јас, повторно плачејќи на глас и со солзи, тргнав по татко ми. Ели, секако, не разбираше ништо од сето ова, а јас погледнав неколкупати кон гробот каде што, како што рече татко ми, се наоѓаше нашата мајка. Останавме тројцата – татко ми, Ели и јас.

...Беше чудно како човек се навикнува на се, па дури и на ова најстрашното што ни се случи. Во шаторот имаше два душека. На едниот спиевме јас и Ели, а на другиот татко ми.

Несреќата што го снајде градот се расчу низ целата земја. Од сите страни пристигнаа алишта, храна и лекови.

По неколку дена дојдоа роднините на мама. Не знам како издржав тој ден. Постојано се тажеше и плачеше. Толку многу,

што ми доаѓаше да побегнам некаде каде што нема никој и ништо. Сестрата на мајка ми, нашата тетка, остана со нас неколку дена, но мораше да си оди, бидејќи живееше во друг град.

Во тие денови храната ја добивавме речиси готова, така што околу јадењето немаше што да се прави. Во паркот спроведоа чешми и вода можеше да се зема од нив и за перење. Наскоро се организираа и кујни од каде што се добиваше топла храна.

Ели се повеќе го чувствуваше отсуството на мама и често и долго плачеше по неа, просто тагуваше.

– Мама е папа, ќе си дојде, ќе и донесе на Ели играчка, – се обидував да ја залажувам кога бев сама со неа. Навечер, пред да заспие, бидејќи тогаш најмногу плачеше, и раскажував приказни наместо мама. Таа беше навикната така да заспива. И сега се сеќавам дека инстинктивно ги избегнував приказните во кои се раскажуваше за лошите маќеи, за волшебното огледало, за Ивица и Марица, за Црното крвајче и Пепелашка... Не знам зошто, уште од мала, кога мама ми ги раскажувала тие приказни, јас не ги сакав. Не сум сакала да слушам за тие лоши жени, а божемни мајки...

Ели заспиваше припикната до мене. Јас, иако не многу голема, и бев некаква закрила, сега, кога ја немаше мама. Дење и тато често ја земаше в раце и повеќе часови поминуваше со неа.

Речиси избегнувавме да се погледнеме право в очи со татко ми, зашто знаевме каква болка ќе откриеме таму, колку неисплакани солзи. Можеби подобро беше што не остана ни станот, ниту нешто од него. Се таму потсеќаше на мама, на нејзините раце.

Слушнав од разговорите меѓу татко ми и тетка Рајна дека брзо ќе се изграделе некакви дрвени бараки, за тие на кои сосем им се урнаа куќите. Дека и нам ќе ни дале една од нив за живеење. Кон сето тоа бев рамнодушна.

Деновите минуваа немилосрдно.

– Во кој шатор велиш дека живее Христина Петровска? – чув едно утро како некој го изговара моето име и презиме покрај шаторот. Тукушто се бевме разбудиле. Машкиот глас што го чув беше непознат. Татко ми веднаш стана, брзо се облече и излезе надвор.

– Вие ли сте татко на Христина?

– Не знам дали мислите на мојата ќерка, да, јас имам ќерка Христина, – се чудеше и натаму татко ми. – Простете, јас сум новинар, и чув од вашите соседи за нејзината храброст. Точно ли е дека Христина, как о што ми раскажаа, вашето девојче, било само во станот во моментот на земјотресот и, истрчувајќи на скалите, ризикувајќи да го загуби животот се втурнала назад во станот и бестрашно го спасила и своето двегодишно сестриче. Би ве молел да ми дозволите да напишам нешто за неа и да ја фотографирам.

Иако не го гледав, чувствував дека татко ми е збунет и дека во целата наша несреќа со мајка ми, никому не му падна на памет – во тоа, што јас ја изнесов Ели од сета таа стравотија што паѓаше и се уриваше, да гледа некакво посебно јунаштво. Едноставно, чувствував со целото свое битие и сега, дека не би можело да биде поинаку, па макар и двете да останевме под урнатините на куќата. Се разбира, тоа тогаш го направив несвесно, по инстинкт, и тоа – само така – може да биде и кога би се повторило кој знае колку пати.

Кога ја подадов главата од отворот на шаторот за да го видам непознатиот човек, татко ми на неговото прашање рамнодушно ги крена рамењата. Верував дека ни нему, а и мене, не ни беше дошло до никакво фотографирање. Најверојатно овој непознат човек не знаеше за нашата страшна трагедија со мајка ми. Тој ме фотографира во моментот кога излегов од шаторот и запиша некои работи: дека учам одлично и колку години имам. Јас не можев да издржам и му кажав за тоа дека ја загубивме мајка ми, а тој не се изненади, очигледно знаел за тоа и ме прегрна охрабрувачки.

Бевме речиси заборавиле на тој човек кога еден ден пристигна поштар и донесе неколку списанија на наши и туѓи јазици. На сите тие книги се наоѓаше мојата фотографија и името и презимето, како и по неколк у зборови за моето херојство.

Не помина една недела кога од сите страни почнаа да пристигнуваат прекрасни кукли, подароци и писма од непознати деца. Во нив на најтопол начин беа испишани изрази на сочувство, како и покани заедно со моето сестриче да станеме членови на нивните семејства. Колку добри, колку чисти големи срца! Колку многу исплакав над тие писма и подароци, и колку писма благодарни напишав заедно со тато.

Кога се доселивме во новоизградената станбена барака, ми се чинеше дека одеднаш бев пораснала и во оваа куќа треба да преземам улога на домаќинка. Можеби поради неколкуте соби и, воопшто, големиот простор, за разлика од оној во шаторот, се повеќе го чувствував отсуството на мама. Понекогаш се плашев да не ги заборавам нејзините црти, или и најмала подробност што е поврзана со неа. Немавме барем една нејзина фотографија. Не знам што би дала за една слика, што би стоела закачена на сидот во собата каде што спиевме Ели и јас. Но, добро се сеќавав какво купиште од бетон и тули ги поништи сите траги од нашиот поранешен дом и од неа.

Кога еден ден се вратив од училиште, застанав изненадена, влегувајќи во собата каде што спиеше татко ми. Над брачните кревети на неговата спална беше закачена голема слика од мама. Од каде ли ја нашол? Ми се чинеше како по некакво чудо ставена на сидот. Можеби отишол да чепка кај урнатините од зградата и по некаква случајност таа слика останала цела, па ја изнашол. Или имал во портофелот и нејзина слика, таму каде што ги чуваше на Ели и мојата. Потоа се сетив дека можело да има слика од мама и кај другите роднини, па тие му ја дале. Како и да е, ми се чинеше дека мама е некако повистинито присутна. Ми беше малку криво што таа не се наоѓаше во нашата соба, но важно никој не ми пречеше по повеќепати на ден да ја видам. Често по подолго време не можев да се одделам од неа, и се присеќавав какви беа во стварноста нејзините црти и се во врска со неа...

Еден друг ден, кога татко ми си дојде на ручек, видов како носи под мишката една необична книга, и откако се помисли каде да ја стави, ја отвори вратата од шкафот и ја остави таму. Сфатив дека тој не сака ние да ја видиме таа книга и можеби затоа станав уште пољубопитна да видам што е. Се разбира, пред него се направив незаинтересирана за тоа што донесе тој, и каде го остави, но едвај дочекав по попладневниот одмор да излезе да купува продукти за утре за ручек.

Како крадец влегов во спалната и, отворајќи го шкафот, ја зедев книгата. Уште од корицата и насловот разбрав дека се работи за документи и фотографии од жртвите на земјотресот. Вртејќи по страниците и читајќи ги имињата на загинатите, како и гледајќи во нивните фотографии, целата треперев чекајќи да наидам на нашата улица и на мајка ми. Ми се чинеше дека за првпат ќе ја слушнам страшната вест. Можеби затоа што таа е запишана на ова трајно место, како што е оваа книга, со овие страшни слики.

Плачев и ја бакнував сликата на мајка ми и, секако, поради тоа не го слушнав татко ми кога влегол во собата. Само ја почувствував неговата рака што топло ме прегрна и ги видов солзите во неговите очи. Тој приседна на креветот и чувствував дека сака да ми каже нешто утешно, но дека и самиот е толку нажален, неутешен, што не наоѓаше зборови. Знаев дека секој ден одеше на гробишта, а во неделите не носеше и мене со Ели.

Наскоро, пред да дојде зимата, и подигнавме споменик на мама, и со тоа што ја издвоивме од сите други како да си ја зедевме, како да беше повеќе наша. На белиот мермерен споменик исто така се наоѓаше слика на мама. Книгата веќе одамна ја имав ставено под своето зглавје, и затоа помалку бев љубоморна на тоа што сликата на мама беше закачена во татковата соба. Често на Ели и ја покажував сликата на сидот од мама, зборувајќи и за неа. Се натажував кога мислев на тоа дека Ели не ќе може да ја памети, беше многу малечка кога се случи несреќата. Тоа што ќе памети ќе биде повеќе од тоа што ние со тато и тетка Рајна ќе и прикажуваме.

Тетка Рајна идеше секој ден, но се почесто боледуваше. Здравјето и порано не и беше најдобро, но по земјотресот веќе сосема заслабна. Се плашев при помислата дека може и таа да престане да доаѓа...

Зимата дојде дури порано отколку обично, рамнодушна кон тоа дека имаше се уште луѓе под шатори и во непоправени полуурнати куќи.

Бидејќи порано се стемнуваше, и поради студот, ретко излегувавме од дома. Во долгите зимни вечери се чувствувавме уште повеќе осамени. Татко ми никогаш не бил многу друштвен човек и кај нас ретко навраќаа негови пријатели и познати. А роднините, тие поблиските, живеела во друг град и така, обично бевме сами. Понекогаш тетка Рајна ќе ни пригответе ручек, а најчесто готвевме тато и јас, онака како што знаевме.

Наблизу до нас направија и монтажно училиште, бидејќи нашето, како и неколку други во градот, се беа урнале до темел.

Првите денови на училиште ми се чинеше дека сите знаат за тоа што ме снајде и ме жалат. Се случуваше некои од децата да си шепнат за тоа и сочувствено да ме погледнат, а мене ми доаѓаше да се расплачам на глас и да побегнам надвор од класот. И учителката, со својот внимателен однос кон мене, често ме потсеќаше на тоа страшно, и јас не можев да внимавам на тоа што го предаваше. Изгледа дека во целиот клас само јас и уште едно девојче ја имавме загубено мајката во таа несреќа. Веројатно по некој инстинкт и се дружев најмногу со неа, иако избегнувавме да зборуваме за тоа што премногу не болеше. Марина беше уште помолчалива од мене и исто така одлично учеше. Таа, пак, немаше ни братче ни сестриче и со татко и и баба и беа останале сами. Таа проклета ноќ баба и ја зела да спие кај неа, бидејќи тогаш сама живеела во друга куќа. Татко и по потреба, како лекар, го извикале ноќта во болницата, така што мајка и останала во куќата сама. Марина носеше постојано црна панделка на бујната руса коса, а јас црна престилка.

Знаев дека тоа со црната панделка на Марина и мојата црна престилка е само надворешна работа. Темното што го носевме во душата од жал по најблиското што човекот го има со своето раѓање – мајката, ништо не можеше да го покаже. Навистина, можев да им завидувам на сите други деца во класот и знаев дека веќе никогаш нема да ја имам нивната безгрижна смеа и веселост.

Најтешко ми беше во време на големите празници. Во тие денови сакав да побегнам некаде од куќата, сакав да отпатувам некаде. Оваа прва Нова година по земјотресот знаев дека речиси никаде нема да се пречекува во градот така како други години. Тоа страшно што ги снајде жителите од нашиот град беше толку многу присутно насекаде наоколу... во нерасчистените урнатини, во луѓето облечени во црно, во изразите на лицата...

Не се израдував ниту на пакетчињата со подароци што ги добивме на училиште, ниту на оние што ни ги донесе тато дома. Одвај чекав да поминат тие два-три дена и пак да одам на училиште.

Тој ден, уште штом ја видов другарка ми Марина при влегувањето во класот, по изразот на нејзиното лице сфатив дека се случило пак нешто, ново, нерадно во нејзиниот живот.

На одморот по вториот час, кој беше подолг од другите, и се приближив, но не сакав ништо да ја прашам ако таа сама не ми каже. Што ли можело да се случи? Дали некој кај неа дома е болен?

Марина брзо се врати во класот и си седна во клупата. Тој ден носеше и црна панделка и црна престилка. Сакав да и помогнам, иако не знаев во што е работата, но како да и пристапам? Седнав и јас во клупата и заборував за работи од училиштето, но не одеше. Одеднаш таа се расплака и избега во дворот. Потоа ја немаше се до крајот на часовите. И ги прибрав книгите во чантата и отидов да и ја однесам дома. Засвонив. Кога на вратата се појави млада непозната жена, се збунив. Си

помислив дека сум засвонила на погрешна врата. Младата жена ми се насмевна љубезно и подаде рака кон чантата, како да очекувала некој да ја донесе.

– На Марина ли се книгите? – рече таа и ја зеде чантата.

– Да, – реков збунето. – Марина тука ли е? – се осмелив да прашам.

– Тука е, – одговори таа, – но малку легна да си отпочине, не се чувствува баш најдобро. Благодарам за чантата.

– Догледање, – реков јас и тргнав полека по скалите. Некоја убава и пријатна жена, си мислев. Не ја имав видено кај нив порано иако често навраќав – можеби им е некоја роднина.

Марина ја немаше уште два дена во училиштето, но јас не се осмелував да ја побарам, без и самата да знам зошто.

Кога дојде на третиот ден изгледаше малку попробрано, но мене, на мојот пријателски поглед не можеше да му побегне од очите вистината дека се уште не преболела.

Во неделниот ден, кога се враќавме од гробиштата, од прозорецот на автобусот случајно го здогледав татко и на Марина и со него истата млада жена што ме пресретна на вратата. Тој ја водеше под рака. Оеднаш ми стана јасно дека таа е нова мајка на Марина. Сфатив и тоа зошто Марина беше таква во сите овие денови. Не можев да поверувам дека татко и толку брзо се решил на овој чекор. Тој симпатичен добар човек одеднаш ми стана туѓ, дури непријатен. Кутрата Марина! Како ли ќе навикне на оваа туѓа жена, која треба да ја замени мајка и... и тоа толку брзо, на маќеа. Оеднаш просто се потресов и од самата помисла. А ете, сепак, тоа и се случува на мојата толку добра другарка. Ми се чинеше дека, кога јас би била на нејзино место, би побегнала од дома, каде и да е, сама во светот. Во тие моменти во автобусот ми стануваше туѓ и татко ми, само при помислата дека можеби и тој би бил во состојба да стори такво нешто.

Кога утредента отидов на училиште, се обидував пред Марина да не се издадам дека знам за нејзината тажна тајна. А можеби сето тоа е само плод на мојата фантазија.

– Татко ми доведе друга мајка, – рече таа однадеж кога излеговме во дворот на училиштето на големиот одмор. Во нејзиниот глас имаше и тага, но и помиреност со нешто што е свршено, неминовно.

– Знаам, – реков јас, и забележав дека таа не се изненади.

Потоа молчевме. Тука веќе немаше што да се каже. Ниту таа можеше да го осуди татко си за тоа, ниту јас нешто такво да изговорам.

Следните неколку месеци Марина доаѓаше уште попедантно облечена и исчешлана во училиштето, но со се помалку научени уроци и порасеана на часовите. Ја викав кај мене дома често за да и помогнам да го преброди тоа и заедно да учиме, но не успеав ништо да изменам.

Таа пролет се обидуваше да не развесели како и сите други, но многу нешта пречеа... Пречеа сите страотни настани од летото што помина... Ништо не беше во состојба да не залечи: ниту цутовите по дрвјата крај урнатите куќи или празните места од расчистени урнатини, ниту птиците со нивните оживеани песни. Ми се чинеше како и тие да сфаќаат дека оваа пролет треба да пеат некаде на друго место... Ластовиците не си ги најдоа старите стреи и старите гнезда. И паркот беше испустен, изгазен од многуте луѓе што во првите несреќни денови си најдоа засолниште во него. Изгледаше жално.

Одејќи си со Марина дома од училиште, и покрај незапирливото надоаѓање на пролетта, се уште ги чувствувавме миризбите на пепелта од урнатините.

– Ќе дојдеш ли со мене, кај мене дома, – ме праша Марина кога бевме кај првата раскрсница, – јас не седам веќе овде, се преселивме со баба ми, – ми рече таа.

Тоа толку ме потресе, што не можев да ја прашам ни каде, ни зошто. Тргнав со неа без збор. Откако изминавме неколку улици Марина се запре пред една барака и заедно влеговме внатре. Баба и не пресретна. Таа се израдува кога ме виде мене, бидејќи знаеше дека многу се дружам со Марина.

Не почести со чоколадни бонбони.

– Ајде да ја честиме новата куќа, – рече таа. Јас со страв погледнав во Марина, таа да не се разжали. Марина гледаше низ прозорецот.

– Знаеш, ќерко, баракава ми ја дадоа зашто куќата што беше речиси за паѓање ја урнаа, а сама во неа не ми се седи. Па, ете, така, ќе си седиме со Марина. Убави тие, дечиња. Како ви оди чколотото?

– Добро, – реков размислувајќи за тоа што го кажа бабата. Дали е ова точно, или таа, новата жена на татко и, не ги сакала да седат таму. Знаев дека тешко може да ја придобие некој Марина, и тоа толку брзо по ужасната смрт на мајка и.. Но, каква беше таа жена не знаев. Само сфатив дека Марина ќе живее не само без мајка, но се повеќе и повеќе и без татко.

Тоа ми стана уште појасно еден ден, кога забележав, по неколку месеци, дека Марина ќе добие братче или сестриче од новата мајка. Марина многу ретко навраќаше од училиште кај нив, повеќе чувствувајќи некаква обврска. Стануваше се позатворена во себе и посериозна. Друштвото на баба и, и покрај најголемата нежност и нега, не можеше да биде за неа некакво радосно друштво.

Јас никогаш дома пред татко ми не прикажував за тоа што се случуваше во животот на таа моја другарка. Како самото тоа да може да донесе нешто слично и во нашата куќа.

– Љубене, можеш ли ти речам, ама до кога мислиш вака сами да бидете? Еве, гледаш, јас од ден на ден се понеможам. А и колку помагаам? Ништо. Куќата си бара стална домаќинка, по

цел ден во неа да си работи, – го слушнав една вечер разговорот меѓу тетка Рајна и татко ми. Секако, тие мислеа дека јас спијам.

Татко ми молчеше.

Иако бев многу приврзана кон тетка Рајна и многу и должевме, во тој момент како да ја отсакав. Ми дојде да станам, да им кажам дека ги слушнав, силно да се распискам.

Тоа беше наскоро откако се наврши една година од смртта на мама. Не знам како се воздржав и останав неподвижна.

– Тешко е, не велам, – продолжуваше тетка Рајна, – со две деца ретко некоја ќе се нафати да ги гледа, но ќе се распрашаме однапред, се ќе и се каже, па може и да се најде. Само таа да нема нејзини, тешко е мешани деца да се чуваат. Колку да е, ќе си трга кон тие што си ги родила.

Беше тивко. Се плашев од тоа татко ми што можеше да го каже. Ми се чинеше во тој момент дека од тоа што тој ќе изусти зависеше, се решаваше нашата судбина, мојата, на Ели и неговата. Но, татко ми упорно молчеше. По тоа разбирав каква тежина претставуваше за него овој разговор. Не можеше тој тетка Рајна да ја спречи да зборува за овие работи, но затоа тој со молчењето и кажуваше колку тоа му е мачно – си мислев јас онака како што мене ми беше потребно во тој момент. А дали беше навистина така?

Кога веќе мислев дека тој разговор е завршен, пак го слушнав гласот на тетка Рајна:

– Еве другава зима веќе е на прагот. Ќе стегнат мразеви, сами деца оставаш со оган во дрвена кука. Не дај боже нешто да стане. А и за се друго. Маж се знае колку може и што може...

Пак молчење.

Сакав да станам, да речам дека се јас ќе работам, дека не треба и тетка Рајна да доаѓа ако не може, дека јас нема на училиште

да одам ако затреба, само не, само тоа не... се тресев во постелата.

Чув кога тетка Рајна си отиде, потоа татко ми долго, нервозно разодуваше по кујната. Така сум заспала во некакво бунило. Во соништата ми оживеа и лошата маќеа на Пепелашка, и страшната маќеа на Ивица и Марица, и маките што ги претрпува девојчето од маќеата во приказната за црното кравајче. Ме затвораа во кафези, ме јадеа ѕверови, бегав од вештерки и, кога се разбудив, ја сетив топлата нежна рака на татко ми врз моето лице и неговиот загрижен глас што ме викаше по име.

– Христина, што е со тебе, – ми зборуваше тој, – сонуваш нешто лошо, викаше во сонот.

Се фатив за неговата рака и ја притискав до својот образ како нешто спасоносно, нешто од каде што ти доаѓа сигурноста во животот.

Ох, колку во тој момент сакав да му речам – татко, вети ми дека никогаш нема да доведеш друга жена за мајка. Како може некој да биде мајка кога тоа не е? Да го молам, да му паднам на колена. Но, не можев тоа да го сторам. Чувствував дека сум се уште многу мала, а тој, татко ми, ме исполнуваше со страхопочитување и знаев дека самиот ќе реши така како што е најдобро. Таа мисла и допирот на неговата рака ми помогнаа пак да заспијам, овој пат поспокојно.

Во неколкуте наредни денови сакав да икажам на тетка Рајна – зошто така му велеше на татко ми, но не знаев како да почнам разговор.

Се запишав веќе во шесто одделение и, бидејќи бев висока по раст, ми се чинеше кој знае колку сум голема. И Ели беше порасната и со неа се повеќе имавме маки и јас, и тетка Рајна, и татко ми. Стануваше се потешко да се излаже за трагичната вистина, која секој од нас се обидуваше, не да ја заборави, ами барем да не мисли постојано на неа и да не боледува.

Понекогаш и завидував на Ели, што дури ако татко ми се реши на најстрашното за мене, Ели можеби ќе може да поверува дека таа друга жена е нејзина вистинска мајка, која подолго не била тука. Како и да е, Ели е се уште мала и, што и да се случува натаму, не ќе биде толку трагично за неа. Кога размислував за сето ова, мислев колку Марина беше среќна што имаше барем баба кај која можеше да побегне, а и немаше помало сестриче како јас Ели, за кое мора да се грижи.

Времето приближуваше за училиште и секој момент ја очекував тетка Рајна за да тргнам. Кога влезе во дворот, со неа имаше и една непозната жена на триесетина години. Се поздравив набрзина и со трчање отидов на училиште, зашто беше доцна, без да разберам која беше другата жена со тетка Рајна и што бараше кај нас.

Кога се вратив од часовите татко ми сам седеше со Ели, која стануваше се позборлива, само ако имаш време да ја слушаш. Се загледав внимателно во лицето од татко ми и, не знам зошто, ми се стори дека во него има некои измени, дека крие од мене нешто. Во моментот таа мисла ми се поврза со тетка Рајна и со жената што беше дојдена со неа пред јас да заминам на училиште.

– Како помина на училиште? – ме праша тој по обичајот. Се беше свикнал со моето редовно добро учење и тоа прашање го поставуваше речиси по навика. Мислев како да го наведам разговорот на жената што дојде со тетка Рајна, но ништо не ми доаѓаше на памет. Најпосле, кога седнавме да вечераме, тивко реков:

– Тетка Рајна дојде со една непозната жена, не знам дали тебе те бараше и те дочека ли? – Не гледав во него.

– Да, – одговори тој по куса пауза.

Татко ми и порано многу малку зборуваше, но сега зборовите кај него беа станале вистинска реткост. Обично ние со него се гледавме само навечер, кога имаше доста работи да се завршат, така што таа негова молчаливост не ми пречеше.

Од овој одговор на татко ми не разбрав ништо повеќе и ми беше јасно дека ќе морам утре да го дочекам повторното доаѓање на тетка Рајна и неа да ја распрашам.

– Тетка Рајно, која беше таа жена со тебе вчера? – веднаш ја прашав, штом се појави на вратата.

– Една моја комшика, случајно ја сретнав тука по улица, се враќаше од работа, па ја викнав да се напиеме по едно кафе. Работела како редактор, таму де, кај што се печатат книгите, вие повеќе знаете тоа како се вика, а и од таму го знае и татко ти.

Овој одговор малку ме поуспокои, иако на старата не можеше секогаш да и се верува. Веднаш ќе ти измисли приказна.

Кога по неколку денови се враќав од часови, слушнав некој што ме настигна дека ми се обраќа мене:

– Малечка, јас како да те познавам од некаде...

Навистина, и мене ми беше познато лицето на оваа жена. Малку се помислив – тоа беше комшиката на тетка Рајна, која наврати кај нас, се сетив иако само малку ја видов.

– Вие дојдовте кај нас со тетка Рајна? – реков.

– Да, да... – рече таа и ме погали по косата. Некако инстинктивно не сакав да се спријателувам повеќе и побрзав. Но и таа брзаше.

– Зошто вие со сестричето никогаш не доаѓате кај тетка Рајна? – ме праша.

– Немам време, – реков, – одам на училиште, а пред тоа ја чувам и мојата сестра.

– Зарем никогаш не играш?

Навистина, јас одамна веќе не играв на улица, но не сакав тоа да го признаам пред непознатата жена.

– Играм, – реков со малку несигурен глас, и уште пов еќе побрзав. Зошто ме испрашува таа, си мислев нерасположено.

Кога по неколку денови пак се сретнавме во истото време и речиси на истото место, си помислив дека нарочно ме чекала.

– О, Христина, – сега ми го знаеше и името. – Колку ти е натоварена чантата, дај да ти ја поносам.

Тоа ми беше необично, а и малку незгодно таа да ми ја носи чантата, но пред и да успеам да се заблагодарам и да одбијам, чантата веќе се наоѓаше во нејзините раце.

– Ти си слабо облечена, – ми зборуваше таа, прегрнувајќи ме преку рамото, како да сакаше да ме стопли. – Сега вечерите се студени и треба да си носиш за навечер нешто потопло.

Потоа, како да се сети на нешто што заборавила, извади од џебот чоколада и ми ја подаде половината, а другата половина ја јадеше самата таа. Пред бараката се поделивме. Се колебав дали да ја поканам дома кај нас, но се премислив.

Кога тргнав кон влезната врата, ми се стори дека го догледав татко ми крај прозорецот, но во другиот момент го немаше. Не бев сигурна дали ме виде заедно со жената и очекував да ме праша. Во целата вечер ништо не ми рече за тоа, но дали ми се чинеше – тој како да беше порасположен и позборлив. И раскажа приказна на Ели, држејќи ја во skutот, ме пофали мене за двете петки на писмените работи од македонски и математика, направи некаков пудинг за по вечера. Воопшто некако во целата таа вечер ни беше пријатно на сите тројца: на тато, на Ели и мене...

Беа минале речиси десетина денови откако не се бев сретнала со жената и се уверив дека тие две средби биле сосем случајни. Каква потреба ќе има жената да ме пресретнува нарочно мене? Мои измислици.

Марина ме испрати до дома. Веќе знаев дека има братче што го крстија Љупчо. Не знам зошто, ми се чинеше дека таа не му се израдува, иако сега почесто одеше кај татко и, секако за да го види братчето. Си мислев дека можеби тоа дете повеќе ќе ја зближи кон другата мајка. А можеше да биде и поинаку, ако сега тие тројцата – таткото, другата жена и братчето – и се чинат на Марина нешто посебно, друго, и уште повеќе ја тераат да се чувствува осамена.

Тетка Рајна и Ели ме чекаа на прагот од вратата.

– Татко ти ќе задоцни, имало конференција на работа и рече да се прошетаме до кај нас, па ќе дојде таму да ве земе.

Бидејќи бев станала вистинско сомневало во последно време, и ова што можеби друг пат би ми се сторило сосема обично, ми изгледаше сега малку чудно. Ние толку ретко одевме кај тетка Рајна, што си мислев дека, за да се оди кај неа, треба да се има посебна причина.

Ги оставив книгите и, откако заклучивме, тргнавме.

Куката на тетка Рајна беше приземна, мала, речиси сосема дотрајана, и беше вистинско чудо како не падна во земјотресот. Таа, иако сама, упорно и натаму остануваше да живее во неа. Бев убедена дека татко ми и беше предложил да се пресели сосем кај нас. Откако останала вдовица, пред повеќе од петнаесет години, а немала деца, веројатно не и се напушташе таа кукичка, каде што го беше поминала поголемиот дел од својот живот.

Бидејќи ретко доаѓав тука, кај неа, во куката и во дворот имаше за мене многу интересни работи за разгледување, како речиси и во секоја постара кука. Во една соба, која одделно стоеше во дворот, имаше стар дрвен разбој и јас по цели часови и досаѓав на тетка Рајна со прашања за тоа како се вика секој дел од разбојот и како се ткае. Посебно задоволство ми претставуваше да ги претресувам фиоките од креденецот и во нив да изнаоѓам веќе одамна неупотребувани разни предмети.

Тетка Рајна викаше по мене, се караше да не и растурам или да не се прашам, но тоа не помагаше. Најпосле ќе се пикнев и во кокошарникот. Таму постојано имаше по неколку кокошки, и често по некое јајце, кое за мене претставуваше вистинска радост, јас да го најдам и јас да го извадам од седелото. Исто така, Ели во целото тоа време прашуваше: – Што е ова, што е она, или бараше: – Дај ми го ова, дај ми го она. Тоа дете понекогаш навистина стануваше досадно, но не можев ниту да му се налутам, ниту да викнам по него. Штом ќе го загубев трпението, ако за нешто ми досаѓаше, веднаш ќе се сетев колку и таа е осамена, без мама, и се ќе и простев.

А и тетка Рајна беше многу трпелива со неа, како и со мене. Често, кога ќе се загледав во нејзиното речиси сосем остарено набрчкано лице и малите, сини, се уште светли очи, ме опфаќаше голема необична нежност. Ми доаѓаше да ја прегрнам силно, силно... Колку ни значеше таа во сите овие ужасни денови... Ни беше незаменлива... Често сакав тоа некако да и го кажам, да го изразам. Кој знае колку и било мачно што немала деца. Си мислев често, кога ќе пораснам голема, нема да дозволам што било да и недостига во сите години што доаѓаат...

Откако насрев во секое ќоше и речиси веќе се изморив, седнав кај неа. Таа плетеше некои куси волнени чорапи на пет игли со праметнат конец преку вратот. Таа често плетеше такви чорапи и, веројатно, ги даваше некому да ги продава.

– Тетко Рајно, каде живее таа тетка што дојде со тебе кај нас? – ја прашав и забележав како таа се изненади. Потоа ми се стори дека се преправа оти не знае за која жена ја прашам и на крајот рече:

– Тука, надолу по улицата.

Ми се чинеше дека не сака понатаму да ја прашам за таа жена и го сврте разговорот на други работи.

– Ви купи ли татко ви нови палтенца и чевли? – И веднаш потоа ми ги даде очилата, кои кој знае и кога кој лекар и ги препишал, па беа останале само на едно врвче.

– Забриши ги, – рече, – и срчата се изгребала, та ни бришење помага, ни ништо.

– Зошто не му речеш на тато да те однесе на лекар, други очила да ти дадат? – ја прашав подавајќи и ги очилата.

– Зошто де, од мукает, а и татко ти е зафатен. За друга работа не ми требаат, туку еве вака, за плетење, или нешто ако потшивам.

Некој потропа на вратата. Јас помислив дека е татко ми и истрчав да го пресретнам.

– О, Христина, – сосем природно се изненади жената и ме прегрна.

– Дојди, Вера, – ја повика тетка Рајна. – Од работа ли доаѓаш? – Тетка Рајна ги остави очилата и плетењето. – Многу доцна ве пуштаат, – рече таа. Изгледаше како да не ја очекувала.

– Доцна, работиме во две смени. Подобро ми беше порано во училиштето, можеби пак ќе се вратам, разговарав со директорот. Се надева дека ќе се отвори работно место за наставник во второто полугодие.

– Да работи како наставник за жена е најдобро, – рече тетка Рајна. – жените најдобро ги разбираат децата.

Тетка Рајна изнесе на масата јаболка да не послужи. Вера ни излупи од јаболката и ни подаде на Ели и мене. Ели брзо се намести во skutot. Таа беше многу питома. Речиси со секого брзо се спријателуваше.

Некако инстинктивно сакав Вера да си оди порано; потс весно мислев на тоа дека наскоро татко ми ќе дојде и дека пак ќе се сретне со оваа жена овде, ако сето тоа однапред не е така здоговорено.

Во меѓувреме Ели се беше ослободила од skutot на Вера и, без да сака, ја преврте нејзината чанта.

Тоа ми беше многу незгодно и грубо свикав по Ели, но Вера ја заштити, привлекувајќи ја до себе. Откако ја прибра и ја затвори чантата, Вера ни покажа две книги за деца што биле во неа. Изгледа дека таа работеше токму каде што се печатеа тие книги. Тогаш, од каде може да го познава тато, кој работеше во фабриката за изработка на цигари? Сето тоа ми беше нејасно и ме измачуваше, а поголемите не ми помагаа да разберам нешто повеќе.

Вера почна да и чита на Ели од книшката и да и објаснува и јас по тоа разбрав дека нема намера скоро да си оди. Од друга страна, пак, ме интересираше како ќе изгледа таа нова средба меѓу татко ми и Вера и дали тоа има некаква врска со разговорот на тетка Рајна и татко ми, што не сакајќи го слушав вечерта. – Тато се уште го нема, – реков смислено и незабележано гледав во Вера.

Таа не се изненади дека го очекувавме и татко ми да дојде тука. Значи, сепак, има нешто договорено. А и Вера ми изгледаше доста дотерана за да доаѓа навистина од работа. Носеше на себе многу свечен зелен фустан, со бели манжетни и бела јака, црни лаковани чевли и црна чанта, а и косата и беше посебно убаво направена, црна, со убав сјај.

– Христина, дојди некогаш кај мене, само да знаеш колку многу книги за деца имам, и тоа какви убави.

Сакав да и речам дека не знам каде живее, но секако беше многу лесно да најдам каде живее, ќе ми каже тетка Рајна. Од еднаш ми дојде на памет дека таа може да е и мажена и да има деца... Тогаш сите мои глупави измислици ќе бидат смешни. А и не верував дека на тие години не е мажена.

Кога ги слушнав чекорите на татко ми, бев некако поинаку од друг пат возбудена.

– Добро вечер, – рече тој и и подаде рака на Вера. Јас ни за момент не ги испуштав од очите ни неговото ни нејзиното лице.

Вера многу воздржано, речиси срамежливо, само двапати погледна во него. Тој веднаш ја зеде Ели в раце, а таа го изгушка по обичајот, како секогаш кога си доаѓаше од работа.

Никој ништо не зборуваше извесно време.

– Тато, ќе си одиме ли? – реков јас, не можејќи да го скријам нетрпението што побрзо да си тргнеме кон дома.

– Кај брзаш? – рече тетка Рајна и ми замавна со главата да седнам.

Јас послушно седнав и не реков веќе ништо за одење. Ели пак се беше сместила во скутот на Вера и се обидуваше сама да ги врти страниците на книгата, што ја привлекуваше со шарените сликички. И тоа толкаво зближување на Ели со Вера како да ми пречеше. Посакав веднаш да сме дома, да суредуваме со татко ми, да приготвуваме ручек за утредента, потоа да наместиме убаво за вечера, да вечераме, па да ги наместиме креветите за спиење. И одеднаш, кога така размислував, сфатив дека кутриот мој добар татко воопшто немаше време да се одмори, ниту некаде да излезе.

Кога се вслушав во разговорот меѓу татко ми и Вера, чув како тој и раскажуваше за конференцијата на која бил вечерва, за тоа што зборувале таму. Вера го слушаше внимателно и дури со некакво почитување. Тоа мене ми годеше, а и зошто не, и татко ми имаше завршено економско училиште и работеше некаква важна работа во фабриката.

Вера стана да си оди, а мене веднаш како да ми се олесни, но и татко ми стана да ја испрати. Штом тие излегоа Ели заплака, не знаејќи зошто. Веројатно најмногу поради тоа што тато излезе без да не земе и нас. Од тоа нејзино плачење и од тоа збркано што го чувствував јас во душата, ми се чинеше дека и јас брзо ќе заплачам.

Тогаш тетка Рајна извади пита што ја беше ставила да се пристапи во рерната од шпоретот, а што беше ја месила преку дента, и ни подаде. Ели веднаш зеде да јаде од питата, очигледно била гладна. Мене уста не ми се отвораше. Не сега. Никогаш не сум била толку лоша, озлобена, како во тој момент. Додека се врати татко ми, ми се стори цела вечност. Што има тој неа да ја испраќа! Таа не му е толку позната, ни пријателка. Дури сметав дека тоа не е згодно и дека таа не требаше на тоа да се согласи. А и доста се задржа. Нели таа живеела сосем блиску? Ми доаѓаше просто да истрчам на улицата, но знаев дека тоа би било навистина неубаво.

Тетка Рајна за целото тоа време се обидуваше да ме заборава за нешто друго, да ми го одвлече вниманието, но гледаше дека не и успева, па и таа замолче. Уште еднаш се обиде да ме натера да земам од питата, но јас упорно одбивав.

Кога татко ми се врати, ми се чинеше дека ќе му биде незгодно да ме гледа в очи и поради тоа и јас избегнував да го погледнам. Тетка Рајна, секако, намерно излезе во другата соба и брзо потоа го викна и татко ми таму. Сигурно требаше да си кажат нешто насамо, па не можеа од нас. Јас бев зативнала како да се решаваше судбината на Ели и мојата.

Стигнавме дома. Немав волја како другите вечери да му помагам на татко ми и се што правев правев со сила.

– Христина, ти како да си многу уморна вечерва, – ми рече татко ми со благ глас откако вечеравме, – легни си.

– Не тато, не сум, – реков, иако не знам што се би дала сега веднаш да можев да се покријам под јорганот, таму да го скријам лицето. Што ќе биде со мене и со Ели ако тој, татко ми, се реши да доведе друга мајка? Тоа ќе биде голема несреќа. Зарем друга жена наместо мама! Ми се чинеше дека тој, мојот татко, не би бил во состојба да направи такво нешто. Го губев тогаш и него, таков каков што го имав во душата.

Во следните денови се случуваше тетка Рајна да седи навечер со нас подоцна. Татко ми имал работа во фабриката. Во тоа не

верував. Како токму сега излегуваа тие негови работи? Понекогаш дури ми доаѓаше да ја избркам тетка Рајна. За сето ова со татко ми, ми се чинеше дека таа е виновна.

Ниту една од промените што се случуваа во последно време со него не можеа да ми избегаат од очите. Си соси нови алишта. Целото време по земјотресот одеше со едно сиво палто и уште потемни панталони, кои од долгото носење веќе не беа воопшто добри. Си купи повеќе нови кошули и убави чевли. Но, повеќе од се ме збунуваше промената на изразот на неговото лице, кој ни најмалку не личеше на оној поранешниот. Поведар, поотворен, а мене се повеќе ми се стегаше душата. Дали веќе не ја жалаше како порано мама? Можеби сето тоа беше неправедно обвинување што се раѓаше само во мојата душа, не знаев.

Во некои моменти се прекорував себеси што се мешав во работите на големите, зашто, секако, не е правилно децата да им судат на родителите, но тоа не ја намалуваше мојата болка. Татко ми сигурно ги насетува моите мисли и ја чувствува мојата осуда, штом ниту со еден збор ништо не ми кажа што зборуваат потајно со тетка Рајна. Се криеја од мене. Пак и завидував на Ели што ништо не разбираше.

Тукушто почна второто полугодие. Излегувајќи на одмор, во ходникот на училиштето ја здогледав Вера. И тоа со дневник во рацете. Токму така. Како и сите други наставници. Не можев да си поверувам на очите. Зарем ќе биде наставник, и тоа во нашето училиште? Сакав да ја избегнам средбата со неа, но изгледа дека тоа беше неможно. Се свртев кон другата страна од дворот, како да барам некого, и одеднаш по инстинкт го сетив приближувањето на нејзините стапки. Таа ми ја префрли раката преку рамото. Јас се почувствував непријатно, најмногу поради другите деца.

– Христина, како што гледаш, и јас сум веќе тука, во вашето училиште на работа, ако ти е потребно нешто ти само кажи ми.

Сакав веднаш да и речам дека од неа не ми е ништо потребно, но, се разбира, премолчев.

– Редакторската работа ми одзема многу време. Овде ќе бидам послободна. Јас отсекогаш многу сакав да бидам наставник, ова е моја стара професија.

Што има сето тоа мене да ми го кажува – си помислив. Колку повеќе сакав да избегам од оваа жена, толку таа ми се приближуваше.

– На кој клас ќе предавате? – сепак не можев да се воздржам да не прашам.

– Засега на првите, – рече таа и благо се насмевна со големите црни добри очи.

Засвони. Се оттргнав од нејзината рака што ме беше прегрнала и потрчав во класот. Ми беше незгодно да погледнам во кого било од соучениците, за кои претпоставив дека ме виделе со новата учителка прегрната.

– Од каде ја познаваш новата учителка? – ме праша прва Марина.

Што да и одговорам?

– Живее кај една моја роднина наблизу, – брзо и реков, со груб глас, за да разбере дека не сум расположена за натамошно распрашување.

Од тоа што го предаваше наставничката на часот, ништо не слушав.

Дали и ова што Вера се префрли во моето училиште не беше смислено? А можеби е сосема случајно, бидејќи тука, во овој крај живее. Среќа што баш мене нема да ми предава. А зошто пак среќа?

Се колебав дали да му кажам на татко ми веднаш за тоа, ако тој однапред не знае. Секако му кажала.

– Тато, знаеш ли дека Вера што живее кај тетка Рајна наблизу, е учителка во нашето училиште?

Како што очекував, тој знаеше. Јас немав веќе што да го прашам. Значи, тој е во постојана врска со неа, освен ако за тоа не му кажала тетка Рајна.

Во сите тие денови на училиште постојано избегнував да излегувам на одморите, за да не се сретнам со Вера. На моменти си мислев дека тоа не е убаво од мене и дека можеби жената е многу добра и не заслужува јас да ја избегнувам.

Во други денови во мене се побудуваше љубопитство да разберам каква учителка е и како се однесува кон децата, но не можев многу да разберам од првачињата, тие беа сосема малечки.

Но нејзиното присуство во училиштето се почувствува на друг начин. Замрените секции од слободните активности – драмската, рецитаторската, литературната, брзо оживеаја. Започнаа големи подготовки за празникот на училиштето што наблизуваше. Речиси на сите одмори околу Вера се собираа купчиња деца и ја распрашуваа за најразлини работи.

Некаков чуден пркос не ме оставаше да и се приближам и јас тоа не го сторив ниту еднаш. Но таа бе ше упорна. Колку и да бев далеку, не пропушташе да ме довика и да ме праша што било. Забележував дека по тие сретнувања со мене како нешто да ја онерасположуваше, дури како да ја натажуваше. Или, само така јас си мислев. Тоа беше некаква моја пасивна борба, не и дозволував да стане многу блиска со мене.

Учествував во драмската секција уште од второ одделение и не можев да не одам на тие проби, и покрај целиот отпор што го чувствував кон неа.

Од врата, кога ќе влезев во училницата каде што вежбавме, не можев да не ја забележам искрената широка насмевка на лицето на Вера, со која ги освојуваше сите деца, речиси без исклучок, како и со топлиот спокоен глас, со срдечноста, со присноста, со

топлината во очите. Толку децата ја засакуваа што имаа потреба и физички да се допрат до неа. Таа трпеливо ни ги објаснуваше улогите, ни ги оживуваше ликовите што требаше да ги претставуваме, ни покажуваше како треба да го изговориме секој збор.

По тие часови почнав да откривам и нови чувства кон таа жена, и покрај свесниот отпор што ме држеше на раздалеченост од неа. Станував се поприврзана кон неа, иако правев големи напори тоа да го скријам и од неа и од самата себеси.

Еден ден, кога се вратив од училиште и дома ја најдов тетка Рајна, почувствував дека веќе не можам да го кријам тоа што ме измачува и ја прашав:

– Тетко Рајно, учителката Вера мажена ли е?

Тетка Рајна погледна во мене малку збунето и рече дека не е мажена.

– А со кого живее?

– Со мајка и и татко и...

Сакав да речам како досега да не се омажи, но сфатив дека така не треба да се зборува и замолчев.

– Ја видуваш ли на школо? – праша веднаш потоа тетка Рајна, и без да дочека одговор продолжи, – колку е добра, колку е добра...

Не реков ништо, само влегов во другата соба каде што ги приготвував уроците. Се приближуваше денот на приредбата и сакав да си ја повторам улогата. Пак мислев на Вера, иако сакав да се ослободам од неа. Учењето некако не ми одеше. Затоа го допрев лицето на стаклото на прозорецот и гледав на улица. Имаше многу деца што си доаѓаа од училиште, бидејќи беше завршил и шестиот час.

Прегрната, заобиколена со деца од двете страни, поминуваше по улицата и учителката Вера. Се скрив зад пердето, но зад него сепак ја гледав. Кога минуваше токму пред нашата куќа, таа се сврте кон нас и поздрви насмевнато. Се зачудив, бидејќи бев сигурна дека не можеше да ме види зад пердето и влегов во другата соба. На отворениот прозорец стоеше татко ми.

Излегов веднаш.

Утрото, кога тој замина на работа, влегов во неговата соба и брзо ја барав сликата на мама со очите. Не знам зошто ми се чинеше во последно време дека еден ден нема да ја најдам таму таа слика и се повеќе имав желба да ја преместам во собата каде што спиевме Ели и Јас. Се разбира, не се осмелував тоа да го направам без да го прашам татко ми, но и за да го прашам немав доволно сили.

На денот на приредбата сите бевме во нова облека. Дури и лицата ни беа празнични. Во последните два дена само за тоа се зборуваше: мене мајка ми ми купи ново фустанче, мене мајка ми ми шие, мене мајка ми ми плете, мајка ми, мајка ми... Колкупати сакав да избегам од класот, само да не го слушам тоа толку чисто, толку топло, толку искрено сакано – мајка ми. Во ниеден момент тие мои добри, толку искрени другарки, носени од радостите на животот, не можеа да се досетат каква болка за мене крие тој еден збор, колку ми ја изгорува душата. Јас за тоа не им се лутев. И Јас, секако, бев иста таква, како нив, пред ужасната катастрофа што не стигна. Ниту еднаш не помислив дека може да има некој што не е радосен како мене, што не е безгрижен.

Тато и тетка Рајна и мене се ми беа приготвиле, но Јас за тоа никому ниту еднаш не реков во класот...

Кога почнаа да доаѓаат родителите во салата закитена со знамиња и цвеќиња, возбудата уште повеќе порасна. Постојано, со секој нов што ќе влезеше во салата, го очекував татко ми. Може ли тој да не дојде? Зарем да нема никој свој во салата, блиски очи што ќе те храбрат кога ќе се јавиш на бината, што ќе се израдуваат повеќе од очите на сите присутни кога ти ќе

излезеш, кога ти ќе рецитираш... Истовремено, нешто друго ми пречеше да го сакам тоа присуство на татко ми во салата – Вера ги пречекуваше сите гости уште од вратата. Ми се чинеше дека, кога татко ми ќе влезе во салата и ќе се сретне со учителката Вера, сите присутни ќе знаат дека тој, татко ми, не е пречекан од учителката Вера како и сите други, туку некако поинаку...

Салата беше речиси полна. Ние насиравме од само малку подотворената врата од каде што требаше да настапуваме, да излегуваме на бината. Се уште татко ми не бев го открила меѓу гостите. Често го запирав погледот на учителката Вера и ми се чинеше дека и таа е нерасположена што го нема татко ми. Ја немаше нејзината веселост, што постојано и го прекриваше лицето и и ги осветлуваше очите. Таа беше облечена во светло син фустан, а косата како позлатена и светкаше на сонцето.

Приредбата ја отвори директорот. Тој беше висок слаб човек, со малку коса на главата и некакви необични очила што често му беа паднати на носот. Инаку, зборуваше убаво, така што беше вистинско задоволство да го слушаш.

Потоа учителката Вера не поведе на импровизираната бина да ги исполниме хорските песни. Бидејќи бев во вториот ред, се поткренав на прсти за да видам дали дојде татко ми. Сега веќе нека дојде. Дали пеевме добро, не сум сосем сигурна, бидејќи некаде кон средината на песната го здогледав татко ми како тивко влегува во салата и седнува во првите редови. Учителката Вера како да го проследи мојот поглед, го виде и таа. Почувствував дека во истиот момент стана повесела.

Рецитацијата, а и улогата од едночинката, сакав да ја кажам најдобро од сите – поради татко ми. Кога рецитирав, неколкупати ни се сретнаа погледите. Имаше во тој негов поглед и морална поткрепа, и заштита, и радост, и гордост... и пак во таа сала во која речиси половина од присутните беа мајки, ја барав, ми недостигаше мама... Очите ми беа полни со солзи, одвај издржав до крај. Само што почна аплаузот, истрчав надвор од бината, побегнав. Вера ме пречека во преградка. Ми се стори во тој момент дека таа жена знае се... и за солзите и за празнината... и за првпат и дозволив да ме прегрне. Таа

прегратка ја чувствував, навистина срдечно, искрено, но брзо потоа се извлеков од нејзините раце и истрчав на улица, а во ушите како некои други гласови да ми долетуваа однадвор – мамо, мамо...

Кога се вратив во училиштето, приредбата завршуваше. Честитки од сите на сите нас, честитки за Вера, честитки и цвеќиња. Никој не може да оспори дека таа беше главен организатор на сета оваа програма и многу детски искрени топли погледи на учениците беа упатени кон Вера.

– Учителке, нели беше многу добро, учителке, и друг пат така да организираме, – викаа насобраните околу неа деца, а некои не ја испуштаа нејзината рака.

– Секако, деца, секако, ученици, – се слушаше повремено нејзиниот срдечен глас, во кој се чувствувавше насмевката од лицето и без да гледам во неа.

Како што однапред верував, и татко ми стана да и честита. Не сакав да погледнам за целото тоа време во него, за да не видам како гледа во учителката Вера. Кога тој и ја стегна раката, што мене ми се гледаше посебно, не како и другите, брзо тргнав кон излезната врата на салата, уверена дека татко ми ќе ја почека учителката и дека заедно ќе тргнат кон дома. Другите деца веќе се беа придружиле кон своите мајки и татковци и во весел разговор и честитање ја напуштаа искитената сала.

– Христина, – ме изненади гласот на татко ми, во истиот тој момент кога ми се чинеше дека тој најмалку е преокупиран со мене. Тој веднаш ме стигна и ми ја префрли раката преку рамото, ме загрна топло и ние тргнавме накај дома. Не знам зошто ми се чинеше дека Вера му рече така да постапи, но и покрај тоа имав желба да го прегрнам тука пред сите и да му се исплачам на рамото. Гордо чекорев крај него и имав чувство дека мојот татко е најдобар и најубав од сите.

Тетка Рајна не пречека со поставена маса за ручек. Денес и ручекот мораше да биде посвечен и побогат.

Додека си ги миеше рацете, татко ми ме фалеше пред тетка Рајна и Ели, а и целата приредба.

Ели брбореше дека, кога и таа ќе биде голема, ќе кажува на приредба.

– Јас поубаво ќе кажувам, нели тето Рајно?

– Поубаво, ами како, – повеќе механички одговараше тетка Рајна и ја галеше по косата.

Погледнав низ прозорецот, зашто слушнав чекори по патеката. Учителката Вера, со огромен букет цвеќиња во рацете, доаѓаше. Татко ми веднаш се најде крај вратата и отвори. Бешеочигледно, поради неговата збунетост, дека не ја очекуваше.

Вера, целата зацрвенета во лицето, му го подаде букетот на татко ми и рече:

– Толку многу цвеќиња има, што не можам да ги однесам до дома. А и Христина, навистина, ги заслужи, рецитираше и глумеше многу добро.

Јас гледав срамежливо кон земјата. Татко ми и тетка Рајна речиси ја внесоа за раце, внатре во собата. Веднаш се постави чинија и за неа. Таа, иако одбиваше, и навистина се чувствуваше дека не и е пријатно, седна да руча со нас.

Знаев дека за кого било од учениците би била преголема радост учителката Вера да биде денес нивна гостинка... Зошто јас не можев така да чувствувам?

– Догодина Ели ќе ја запишеме во забавиште, – рече Вера откако завршивме со ручекот, па ја погали по косата.

Ели светеше од радост. Таа постојано беше нетрпелива – кога ќе тргне на училиште.

Штом го испија кафето, Вера стана и се ракува со сите по ред. Татко ми тргна да ја испрати. Како и оној ден кога бевме кај тетка Рајна, ми се чинеше дека таа, Вера, неосетно ми го одзема татко ми, а јас не можам да ја спречам во тоа.

– Ако имаат к’ смет децата... – ја чув како шепоти тетка Рајна, без да мисли дека јас ќе слушнам. Се сетив дека мисли на тоа татко ми и учителката Вера да се земат, да стапат во брак. Каков е тој “к’ смет” и како не можеше да ме разбере таа наша тетка, што донекаде не исчувала, не сфаќав.

Влегов во мојата соба и ја најдов книгата на која беше сликата на мајка ми, заедно со сликите на другите загинати во земјотресот и не знам по кој пат си плачев со неа на градите... мајко, мајчице моја, кој може тоа друг да ми биде...

Кога татко ми се врати, лежев на креветот и сакав да мисли дека спијам. Но, тој го запали светлото и ме праша дали вечеравме со Ели.

– Вечеравме, – реков, иако ја нахранив само Ели, а јас не вкусив ни залаче леб.

Тој седна на мојот кревет и јас знаев дека сака нешто да ми каже.

Седеше и молчеше. Долго молчеше.

Знаев и што сака да ми каже, и затоа му беше тешко. Колку сакав вечерва да не биде тој толку мачен разговор, но сфаќав дека во крајна линија е сеедно.

– Христина, ти не си веќе мала, – ми рече, – дури си поголема отколку што ти се годините. Знаам колку ти е тешко без мајка, тебе потешко отколку на Ели, токму дека си поголема. Ти, исто така, знаеш дека и јас страшно сето тоа го преживеав. Но тоа веќе не може да се измени... Долго не ќе можеме сами, без друга мајка.

Самиот збор друга мајка ми изгледаше неприемлив. Може ли да биде друг мајка, освен тој што те родил?

Маќеа сакаш татко да ни донесеш, сакав јас така грубо да му речам, но во тој момент ми излезе пред очи ликот на учителката Вера и не знам зошто тоа “маќеа” не можев да го поврзам со неа. За маќеа мислев дека е потребна некоја друга жена, сосема поинаква. Од друга страна, мислев дека Вера самата никогаш не би се согласила да биде маќеа. Некаков страв ме исполнуваше, помислувајќи на маќеата што изгледа дека секако ќе мораме да ја примиме ние со Ели, штом татко ми се решил на тоа. Немаме каде да избегаме.

– Ти Христина, гледаш, – продолжи татко ми, – јас сум по цел ден на работа, тетка Рајна е веќе стара, а и болешлива. Наскоро и таа ќе ни откаже. А ти Христина треба да учиш, треба многу да учиш. Ќе одиш во повисоки класови, па и на факултет.

Јас молчев. Не бев убедена дека тоа се причините што го тераат татко ми да размислува за женидба. Веројатно, како и сите други, и тој не сака да биде сам, само со мене и со Ели. Упорно и понатаму молчев.

– Ти Христина, не плаши се. Се што ќе направам, ќе направам за да ни биде полесно, подобро. И ќе биде. Јас тоа тебе ти го верувам. Ти во татко ти веруваш, нели?

Како можев да не верувам во својот татко? Па јас само него го имав. Единствено него. Би било страшно ако и во него загубев доверба... Но ова, за кое тој вечерва со мене зборуваше, беше толку тешко. Знаев дека со ништо не можев да го спречам во неговата намера. Се чувствував беспомошна.

– Татко, татенце, – свикав и со плачење се фрлив на него, го гушкав, ми се чинеше за последен пат вака слободно, само мој...

– Тина, успокој се, Тинче, – плачеше и татко ми, а јас знаев дека и нему му е многу тешко, поради целиот овој наш разговор и поради тоа што, ете, така се случи со нашето семејство, што треба да се мисли на вакви мачни судбоносни работи...

– Тина, се ќе биде добро, верувај му на татко ти, – ми зборуваше низ солзите, тивко, со страв да не се разбуди Ели и да не ја уплашиме. Потоа ме стави пак во креветот, нежно ме покри, ме погали по косата и, откако ја изгасна светлоста, си отиде во собата. И тој не вечераше.

Понекогаш, во тие денови, сакав да ја прашам Марина зошто не остана да живее кај татко и и кај маќеата, но се плашев да не ја разжалостам. Таа речиси секогаш кога сакаше да го види братчето ме молеше и мене заедно да отидеме кај нив дома. Чувствував дека сама не сака да оди таму. Мајката на нејзиното братче не пречекуваше со еден вообичаен воздржан израз на лицето, таков за да не си сигурен дали е пожелно што си дошол и дали не треба побрзо да си одиш. Ниту Марина знаеше што да зборува со неа, ниту пак таа со Марина.

– Како е баба ти, Марина? – или: – Како ти оди учењето? – тоа беа најчестите прашања што маќеата и ги упатуваше на Марина, на кои Марина најчесто одговараше со едно кусо: – Добро.

Ретко нешто ќе не послужеше.

По тие посети Марина се затвораше уште повеќе во себе. Си мислев дека сигурно маќеата побарала Марина и баба и да одат во друг стан, или можеби баба и на Марина не можела да седи со оваа друга жена на својот зет, откако ја загубила ќерка си. Како можел татко и на тоа да се согласи, се чудев. Како можел да се откаже од своето дете? Потоа се потсетував како првпат го видов татко и на Марина со оваа нова жена и како бев тогаш убедена дека татко ми нема да биде никогаш таков... да направи нешто такво.

Сега, сега се е поинаку. Сега, кога мојот татко отворено ми рече дека има таква намера. Дали ќе биде тоа учителката Вера, или тоа само јас го измислив во својата глава? Можеби тој веќе има одбрано некоја сосема друга?

Тогаш ме фати страв. Ако веќе мора так а да биде, татко ми да се ожени, тогаш најдобра од сите ми изгледаше учителката Вера. А ако учителката Вера сега се преправа, колку да го придобие татко ми, а потоа ако се измени?

Требаше веднаш да го прашам тато или тетка Рајна за која жена татко ми мисли да се жени, зошто го одлагам тоа?

Вера веќе речиси секој ден навраќаше кај нас. Стана обично и да ми помогне околу ручекот и да ја нахрани Ели, да ја облече, да ми ги провери домашните задачи. Мојот отпор кон неа беше се помал и помал.

Забележував дека другарките со интересирање гледаа во нас кога ќе тргневме од училиште заедно и следеа дали и учителката ќе влезе кај нас. Исто така беа љубопитни и кога не гледаа заедно да доаѓаме на училиште.

Навечер, кога Вера ќе заседнеше подоцна, татко ми ја испраќаше и, обично, остануваше подолго време надвор од куќата. И тоа стана обично. Дали се шетаа по улици, или одеше кај нив, во нивната куќа – не знаев. Имав понекогаш желба да тргнам по нив, но тоа ми изгледаше ниско и не бев во состојба да го направам.

Еден ден, кога тетка Рајна беше дошла порано, а Ели си играше во дворот, ја прашав:

– Тето, нели е многу страшно да имаш маќеа? – и плачејќи и се пикнав со главата во скутот.

– Тинче, па ти не си толку малечка, што е тоа од тебе? Седни ваму малку, – зборуваше и ме повлече на каучот до себе. Јас ги бришев солзите и седнав.

– Татко ти и твојата мајка многу се сакаа. Затоа основаа и свој дом. Потоа се родивте ти, па Ели. Ти, иако си мала, многу добро се сеќаваш каков убав живот имавте, како сложно и среќно си живеете мајка ти и татко ти. Ама, ете, несреќата дојде и ни ја зеде мајка ти. Другата мајка, ако се реши татко ти пак да се

ожени, како таа што ве родила нема да може да стане, но може пак да биде многу добра и да ја засакате, зашто ќе ве гледа, ќе ве подига во добри луѓе. Ти знаеш дека татко ти е сталожен, сериозен човек и нема да брза со која било да се ожени.

Токму сакав да ја прашам дали татко ми не се решил да се ожени со учителката Вера, тетка Рајна ми рече:

– Зарем не би можела да ја сакаш, или барем да се навикнеш на некоја жена како што е учителката Вера?

Пак го почувствував она истото како кога разговаравме со татко ми – во сите овие мои борби – ако веќе мора да биде некоја, тогаш најдобро таа, Вера. И самото тоа што се помирував со неа како втора мајка ми изгледаше некакво предавство кон мојата покојна мајка... Не знам по кој пат си помислував за тоа дека Ели е среќна што е толку мала и сето ова се уште не ја измачува.

Тетка Рајна гледаше со очекување во мене.

– Многу е добра, – реков, истовремено обидувајќи се да си ја претставам како моја друга мајка и пак, не знам како и зошто, ми изгледаше неможно. Кога ликот на учителката Вера, таков каков што го имав топло во срцето, не би ми се мешал со ликот на Вера – маќеа, тоа би било нешто сосема друго...

– Тетко Рајно, ти тоа за учителката Вера само така го велиш или навистина е?

Тетка Рајна помолча и јас чувствував дека не е сигурна како треба да ми одговори.

– Може да биде, – рече доста неодредено и влезе во бањата, како да сакаше да го прекине разговорот на тоа.

Значи така е – си мислев. Не само да ми се чинело. И пак се обидував да ја замислам како домаќинка во нашата куќа, како – ќе треба да се навикнувам, да и викам мамо, не – не ќе можам!

Ели речиси воопшто не се сеќаваше на мама и нејзе сето тоа ќе и биде полесно, само ако Вера биде добра.

Многу нешта ми навестуваа дека се приближува дефинитивното преселување на Вера кај нас. Станував се понеспокојна, понестрплива, свесна дека сосема ќе се измени целиот живот во нашата куќа. Тетка Рајна сигурно поретко ќе доаѓа, татко ми и јас ќе имаме помалку заеднички работи во куќата, ќе бидеме помалку ангажирани во домаќинските работи. А кој знае, всушност, како ќе биде?

Постојано ме прогонуваше една желба – сликата на мајка ми да ја земам од спалната на татко ми и да ја ставам во нашата. Но се плашев да го направам тоа без да го прашам тато. Да направам една проба, да ја земам, па што, и да ме искара? Може многу да го навреди тоа? Да го заболи. Можеби ќе помисли дека го сметам за недостоен таа слика да стои над неговиот кревет. А и навистина, како ќе биде тоа? Сигурно нејзе, на новата мајка, нема да и биде пријатно присуството на мама, макар и на слика. Дали е така, или тоа е само плод на мојата фантазија? Можеби јас сосема погрешно размислувам.

Како и да е, но јас сликата ја преместив. Одвај ја досигнав, зашто ми пропаѓаа нозете во јорганите и перниците од креветот. Решението го бев донела уште од вечерта и одвај дочекав татко ми да си оди на работа. За тоа не сакав да ја прашам ни тетка Рајна, зашто знаев дека таа нема да ми дозволи. Успеав да ја симнам сликата и да ја притиснам на градите, како крадец некаква скапоценост, за која долго мечтаел да ја присвои. Кога влегов во мојата соба, долго се колебав дали да ја скријам сликата сега, во првиот момент, или да ја закачам на сидот. Сепак се решив на второто. Слатката моја мајчица, колкупати ја избакнав пред да се решам да ја ставам на сидот. И се радував, и плачев, што ќе биде поблиску до мене и што ќе можам навечер пред да заспијам да си ја погледнам. Тука таа ми изгледаше посигурна и никој нема да има право да ја истава од ова место.

– Мама, – извика Ели влегувајќи во собата и веднаш се израдува дека сликата на мама е над нашите кревети. Кога виде

дека јас плачам, таа силно се расписка, веројатно поради тоа јас што плачев, не сфаќајќи зошто. Ја гушнав и ја кренав в раце, како кога беше сосем малечка. Знаев дека јас ќе и бидам и натаму секогаш најнеопходна, најголема заштита, најголема потпора, и сестра и мајка во исто време. Таа брзо се смири, зашто јас се насмевнав, успевајќи да се совладам.

Откако ја нахранив и ја преоблеков во чисто, Ели ја пуштив да игра во дворот. Потоа веднаш пак влегов во собата на татко ми. Местото каде што стоеше до пред малку сликата на мама беше празно, но се познаваше дека тука имало слика. Зедов една од другите слики во станот и ја закачив на тоа место.

За сето тоа време на училиште на часовите мислев потсвесно на тоа како се чувствувал татко ми кога видел дека сликата е преместена, дали се налутил, дали пак ја вратил на поранешното место? Како ќе се сретнам денеска за првпат по ова кога ќе се вратам дома, како ќе се погледнеме? Што ќе му одговорам ако ме праша зошто го направив тоа?

Наставниците како да чувствуваа дека не сум толку концентрирана како во другите денови, воопшто не ме прашаа.

Татко, па јас можеби на овој начин те поштедувам од многу непријатности. Замисли како би ти било тешко таа, новата жена, да ти рече да ја извадиш сликата на мама, како нешто непотребно, нешто што пречи, или да посака да ја уништиш таа слика, а и јас тоа да го слушнам, да го знам... Не, татко, согласи се со мене дека ова е најдоброто решение. Едноставно – јас таа слика ја сакав отпорано, сакав да биде во собата, моја и на Ели.

Збунето влегов во кујната со чантата в раце, а ги слушав ударите и на своето срце. Тато и читаше на Ели приказна од една детска книшка.

– Добро вечер, – ми одговорија на поздравот и продолжија да читаат. Од изразот на лицето на татко ми ништо не можев да разберам, како ништо да не се беше случило. Можеби и не ја забележал промената, или само така се преправа. Не е можно во целото попладне да не влегол ниту во една од собите. Итар е

тој. Не сака така наеднаш, грубо. Или можеби ја преместил
сликата назад.

– Соблечи се, Христина, – ми рече и јас тогаш сфатив дека
стојам облечена со чантата в раце среде кујната.

Тоа беше добра причина веднаш да одам во собата каде што ми
стоеја алиштата и да се пресоблечам. Пред да ја запалам
светлоста, стоев еден момент од возбуда. Светнав. Се беше
онака како што јас бев оставила. Тате, татенце, ти си ме
разбрал, нели, ти мојот добар татко.

Откако вечеравме и Ели си легна, а ние со татко ми ја
средувавме кујната, чувствував дека тој сака нешто да ми каже
и се плашев од тоа што ќе ми го каже.

– Христина, ти сакаше сликата на мајка ти да биде во вашата
соба, нели? Да ми кажеше, и порано таму ќе ја закачевме, – рече
татко ми речиси избегнувајќи го погледот и ми се стори како
нешто да го дави во грлото. И пак ми стана жал за него.

– Така е подобро, татко, нели? – реков со сосема тивок глас, но
и со некаков пркос.

Тој ме погледна сакајќи да разбере што се крие во тие мои
зборови, да прочита од тонот со кој ги реков.

По изразот на лицето на татко ми сфатив дека сум го повредила
и ми стана мачно. Нека остане така како само моја желба да
била сликата од мама да биде во мојата соба, и ништо повеќе.
Беше прерано што било да му префрлам и бев свесна дека сум
избрзала и дека сум несправедлива кон него. Потоа ми дојде
една дури злобна мисла во главата – дека можеби со ова што ја
премистив сликата му помогнав, ако тој и без тоа имаше таква
намера... да ја премести. Сепак, го потиснав тоа и реков:

– Тато, уште кога ти ја донесе сликата за првпат сакав да те
помолам да ја ставиш кај нас во собата, но не можев тогаш да
ти речам. Па сега, бидејќи подолго време стоеше таму, нека
биде малку кај нас, – се обидував да се оправдам.

– Добро, Тинче, јас не се лутам, – ми рече татко ми, – само требаше претходно да ми кажеш за својата намера.

Разговорот заврши на тоа. И тој знаеше и јас верував дека знае за вистинската причина на ова преместување на сликата, но најдобро така да остане.

Ми беше пријатно што Вера таа вечер не наврати од училиште, како што често правеше во последно време. Имав желба да бидеме, ете така, сами: татко ми, Ели и јас – и мајка ми на сликата.

– Марина, татко ми изгледа ќе се ожени со учителката Вера, – и реков еден ден на Марина на големиот одмор, чувствувајќи дека барем некому морам да му се доверам. Таа, сепак, најдобро ќе ме разбере.

– Знам, – ми рече Марина, – и тоа не ме изненади, зашто ми се чинеше дека речиси сите во училиштето знаат, а и сите комшии.

– Просто не знам што да правам, – реков, правејќи се дека не сум толку револтирана. Марина извесно време молчеше, како да не знаеше што да ми рече. Само по светликавите искри во нејзините зелени очи се гледаше дека ќе го продолжиме разговорот.

– Ти, сепак, си многу среќна, – рече таа. – Вера е многу добар човек, барем мене така ми се чини.

Потоа Марина веднаш ја смени темата на разговорот, а јас знаев дека и е многу тешко да зборува за тоа што јас почнав. Брзо потоа се приклучи кон други девојчиња, напуштајќи ме мене.

Можеби Марина беше во право, што се однесува на Вера. Но јас не сакав да го примам тоа како нешто олеснувачко во целата таа положба.

Марина и натаму живееше само со својата баба. Татко и беше толку многу зафатен со работа, што таа речиси не го видуваше ниту еднаш неделно, и тоа ако отидеше кај нив. Можеби затоа Марина стануваше не само пркосна, инаетлива, туку и во некои моменти зла. Како да сакаше да им се одмаздува на другите за својата несреќа. Им пркосеше и на наставниците – не сакаше да одговара кога ќе ја прашаа, се држеше недисциплинирано. Јас во разговорите ја опоменував дека не е добро тоа што го прави, но не можев да влијаам на неа. Дали понатаму ќе се измени, не знаев. Кој можеше нешто да стори за да се пополни таа празнина во нејзиниот живот? Дури на моменти ми се чинеше дека, ако и татко и сосем го немаше, ќе и беше полесно. Вака беше присутен толку малку, толку формално.

Кога јас ќе зборував за тоа, таа гледаше да го избегне разговорот и ми се чинеше дека, ако бидам упорна, ќе се отуѓи и од мене. Така нашите интимни разговори станаа сосема ретки.

Не знаев како да и помогнам. Тоа понатаму ќе биде уште помалку можно, зашто веројатно и јас ќе дојдам во слична положба, така што можеби мене ќе треба некој да ме растоварува.

Регистрацијата на бракот меѓу Вера и татко ми помина за сите други речиси незабележано, без церемонии. Тогаш, во тој ден, на ручекот, за првпат ги видов мајка и и татко и, братот, снаата и двете нивни машки деца. Тие сега, како што ни објасни нашиот татко, мене и на Ели ни се многу блиски роднини.

Долго не сакав да седнам на масата каде што се ручаше по повод веселбата, иако во кујната неколкупати ме искара тетка Рајна. Можеби поради тоа што таа не можеше да ја скрие радоста што најпосле се оствари овој брак за кој таа, очигледно, имаше големи заслуги. Тој ден и нејзе не ја сакав како порано.

Каде да одам од оваа куќа? Таа веќе не ми беше онаа нашата, поранешната... на тато, на Ели и моја, и на мама, макар од сликата... Имав чувство дека сите овие луѓе што ручаа кај масата ни ја одземаат некако, на некаков скриен подмолен начин, а јас сум беспомошна тоа да го спречам, бидејќи татко

ми, мојот татко, им го беше дозволил тоа, тој им ја отвори вратата.

Голтав од тоа свадбено јадење на масата со чувство како да сум прибрана на туѓа трпеза, со други луѓе, туѓи луѓе. Мојата чинија докрај остана полна, но татко ми беше толку зафатен со тоа да ги нахрани и напие гостите, што одвај ме забележуваше мене, и тоа дали јадам или не, и како се чувствувам. Колку напор ми требаше да ги задржам солзите што повеќепати ми надојдуваа.

– Да сте живи, да сте среќни, – често наздравуваа роднините, кревајќи ги чашите со вино. Најшумни беа кумовите и нивните жени, чии пискотливи гласови ми ги параа ушите и ми се забодуваа во срцето. Колку повеќе се пиеше, стануваше се повесело. Со страв гледав во гостите, очекувајќи секој момент да запеат.

Постарата жена, со бели коси и очила со темни рамки, облечена во темно-син костим, одвреме навреме погледнуваше де во мене де во Ели, со некој нерадосен поглед. Тоа беше мајка и на Вера. Ми се чинеше дека таа воопшто не е радосна, како да не го одобруваше сето ова овде што денес се случува. Татко и, некој мирен, опаднат човек, вистински старец, во црна свечена облека и сосема ќелав, веќе се беше напил и можеби поради тоа постојано му течеа солзи од очите, мали, збрчкани, закравени.

Постариот кум запеа некако тивко, несмело, како да прави нешто недозволено. Другите се погледнаа нерешително. Некои гледаа во татко ми, дали од неговиот поглед ќе прочитаат треба или не треба да се запее, запеа и брат ина Вера, но сето тоа некакво пеење брзо зативна. Не можеше песната да тргне, како само по себе да се разбираше...

Јас не побегнав, но гледав неосетно, незабележано да се извлечам.

Во нашата куќа, во сите овие години, никој не беше запеал. Штом се најдов во претсобјето, солзите сами по себе ми течеа.

Не бев ни забележала дека веднаш по мене излегле двете машки деца од братот на Вера и со чудење и нејасно за нив сочувство гледаа во мене. Јас брзо ги забришав солзите. Не сакав тие да ме видат да плачам и во тој момент ме исполни некаков пркос. Веднаш ги избришав солзите. Ги оставив зачудени во претсобјето и истрчав на улица. Каде? Кај Марина.

– Те чекав, – ме пресретна Марина.

Јас молчев. Се чудев каде да ги скријам зацрвените очи од плачење.

– Гостите уште се кај вас? – ме праша Марина.

– Уште, – реков, не можејќи да го скријам непријателското чувство. Мислев дека и татко ми нема веќе никогаш да можам да го сакам онака како порано. Тој веќе сега како да им припаѓаше ним, на тие нови луѓе таму.

Марина се обиде да ме одвлече на други теми на разговор, но не одеше. Таа беше толку искрена, што вакво нешто вештачко не и успеваше. Баба и не почести со некакви слатки, што редовно ги правеше. Поседов малку и пак си отидов дома, сфаќајќи дека никој не може да ми ја намали болката, ни Марина.

Вечерта, кога татко ми и Вера се повлекоа во спалната, ми се чинеше како уште еднаш повторно да ја загубив мама и неутешно плачев, напрегајќи ги очите во темнината да ја гледам нејзината слика. Мајко, зошто сето ова со тебе, со нас и со тато мораше вака да биде? Колку ни беше убаво во нашиот стар стан со тебе и со сето она што ти го правеше за нас. Колку бевме сите казнети, а не знаевме зошто... Можеби најмалку за нашата несреќа е виновна оваа жена, што доаѓа тука да живее со нас. Ќе ни олесни ли таа во сето тоа, или ќе додаде тежина? Сакав да ја симнам сликата од ѕидот, да ја бакнувам, да ја молам за прошка за сето она што почнува како поинаков живот од утре.

Веднаш утредента не знаев како сега да исе обраќам на Вера, како да ја викам, и затоа се обидов тоа да го избегнувам. Никогаш не сум била толку неспретна како во тие први денови:

сенешто ќе скршев, немаше да направам како што треба и поради тоа уште повеќе се нервирав и станував се полоша.

Наскоро потоа се донесоа некои нови предмети од Вера и постепено во куќата сестануваше наредено по нејзиниот вкус. Сите тие нови предмети ме притеснуваа, ми беа туѓи... Дури и тоа што бев свесна дека е подобро и поубаво, не сакав како такво да го примам.

По неколку дена, кога седнавме да појадуваме, Ели праша:

– Тета Вера засекогаш ќе биде наша?

– Засекогаш, – рече Вера, без да дочека некој друг да одговори и ја прегрна Ели. Ели беше многу среќна. Кутрата Ели, кој знае колкава потреба чувствуваше да се приближи кон некоја жена што ќе и биде мајка, зашто мајка немаше, а јас, секако, многу малку можев да застанам на тоа место. Нека биде само Ели среќна и Вера нека биде со неа.

Тоа што бев ослободена од многу од моите поранешни обврски, и што отпрвин ми беше многу тешко, постепено почнав да го чувствувам како пријатна околност. Имав повеќе време за учење, читање други книги, па и играње, на кое речиси бев заборавила. Пак почнав да се навикнувам да седнувам на поставена маса, со подготвен од друг ручек, да јадам со измиени од друг садови, на испрано и испеглано.

Ако се зафатев со некоја од домашните работи, веднаш ќе чуев од Вера:

– Тина, напиши си ги и научи си ги првин уроците... Тина, ја прочита ли книгата што ти ја донесов вчера?... Тина, оди малку поиграј си, ако си готова со учењето, или, едноставно, прошетај.

На почетокот чувствував непријатност таа, учителката, тукушто дојдената жена во нашиот дом да ги врши за мене работите на кои толку долго време бев навикнала, па и некаков пркос не ме оставаше тоа да и го дозволам. Но таа секојдневно упорно

настојуваше да ме ослободи од сите тие обврски, за кои веројатно сметаше дека е прерано да ги носам на себе, и успеа во тоа. Иако и натаму редовно одеше на училиште и со успех го водеше својот клас, дома се беше навреме завршено и во ред. Дури и татко ми сега сосема ретко помагаше во домашните работи, на што таа го навикнуваше.

Навечер, наведната над книгите, понекогаш се загледував во нејзините пргави раце, кои сесо успех завршуваа и неосетно чувствував како ми стануваа драги тие нејзини раце, зашто во куќата се убаво доаѓаше од нив.

Ели како да беше најсреќна од сите. Никој не можеше да каже од кој момент и дали некој ја научи, но секој трет, четврт збор во нејзината уста беше мама Вера. Тоа на почетокот ми пречеше, но сфаќав дека не само што е неминовно, но и сосема разбирливо кога Вера за Ели, па и за сите нас, од првиот ден не беше ништо друго туку мајка, која пак ја врати топлината и угодноста на нашиот дом, ни помогна да се чувствуваме побезбедни, под закрила.

За Ели денот почнуваше со песнички, што како да извираа од устата на Вера, со топол појадок, со безброј сликовници и книшки. На Вера часовите, главно, и беа попладне, така што Ели никогаш не остануваше без тато или Вера. За мене со Ели обврските беа сосема мали: ако сакам да ја прошетам, кога немам за учење, ако сакам да и раскажам приказна, или да и прочитам од книшките.

По извесно време забележав дека и татко ми навечер чита некои книги.

– Што читаш, тато? – го прашав една вечер.

– И јас се запишав на школо, – рече татко ми и се насмевна. – И јас сум ученик.

– На какво школо? – уште повеќе се заинтересирав.

– На факултет, – ми рече, дури како да се фали.

Тоа колку многу и мене ме израдува, целата вечер бев возбудена. На сите им е многу важно да се фалат пред другарчињата со тоа што работат татковците и мајките и какво училиште завршиле.

Првите денови на училиште, откако Вера ми стана мајка, се чувствував многу непријатно. Сите девојчиња, ако нешто си шепотеа некаде во групи, ми се чинеше дека сега тоа зборуваат. На одморите избегнував да излегувам во дворот, плашејќи се да не се сретнеме со Вера. Сега уште потешко ми беше тоа.

– Навистина учителката Вера ти е мајка? – ме прашаа девојчињата еден ден, наскоро потоа, заобиколувајќи ме во дворот.

– Маќеа, не мајка, – чув како прошепоти Лидија, едно кадравио црвеноско девојче од другиот клас, што се криеше зад нив и сите како да се збунија и поцрвенеа поради тоа.

– Баш сте досадни, – рече Марина, која се створуваше секаде каде што ми беше најпотребна, и ме повлече на другиот крај од ходникот.

– Глупави, – додаде таа потсмешливо и веднаш поведовме друг разговор.

Маќеа – уште еднаш колку грубо ми прозвучи, иако кажано со шепот, како нешто навредливо, и во тој момент такво нарекување воопшто не можев да го поврзам со неа, нашата нова мајка, со Вера. Чувствував дека таа не заслужува така да се нарекува, барем сега не. Ако не ме повлечеше Марина, не знам што ќе им речев на другарките, не знам што ќе им одговорев, но чувствував дека имам потреба да ја заштитам Вера, мислев дека беше неправилно обвинета.

Кога останавме сами, Марина пак се врати на тоа и рече:

– Те жалам понекогаш што немаш баба како мене.

Знаев што сакаше со тоа да ми каже. Па јас ја имав тетка Рајна, и секој ден кога таа не доаѓаше јас одев кај неа... но не беше во тоа работата. Сакала или не јас тоа да го признаам, во нашата куќа стануваше се попријатно. Секој збор кажан на мене, или на Ели, или на тато, од Вера беше топол, човечки, изразуваше некаква грижа, желба да се излезе во пресрет, да се помогне, да се направи добро. И јас имав можности се помалку да се борам со секојдневно поголемата моја приврзаност кон Вера.

Сето тоа, се разбира, не сакав да и го кажувам на Марина, зашто споредбата со нејзината втора мајка можеби уште повеќе ќе и го загорчеше чувството на очаеност, што се повеќе ја обземаше. Најчесто премолчував на директните прашања или ги извртував работите.

Истовремено, со тоа мое приближување кон Вера во душата ми се спротивставуваше друго чувство, една друга мисла, што како црв ме разјадуваше, не ме оставаше на спокојство. Со тоа што ја засакував Вера, таа ми стануваше сепоблиска, дали и јас не станував предавник, не ја изневерував љубовта кон мојата мртва мајка. Не дозволувам ли постепено друг да застане на нејзиното место во мојот живот и во мојата душа? Таа мисла ужасно ме нагризуваше и немаше кој да ми помогне да се ослободам од неа, најмалку моите неми разговори со нејзината неподвижна слика на сидот. Можеби требаше докрај да останам упорна во својот отпор кон Вера и да не и дозволам на таа туѓа жена да заземе такво место во нашиот живот со Ели, а татко ми како сака нека постапува. Но сфаќав дека таа борба не ќе водеше кон ништо, зашто од другата страна не само што немав противник, туку неуморен сојузник.

Татко ми изгледаше сосема задоволен од нашето поврзување и зближување со Вера. Тој тука најмногу посредуваше, но веројатно и не гледаше потреба за тоа.

Едно претпладне, кога Вера и Ели беа излегле в град да купат нешто од продавниците, ја здогледав како влегува во дворот помалата сестра на мајка ми, мојата тетка. Се зачудив од каде сега таа, бидејќи повеќе месеци ја немав видено. Имаше на себе темно сив мантил и мала патна торба. живееше во друг град и

поради своите обврски многу ретко наминуваше и кога мама беше жива. Одеднаш се почувствував збунета, неподготвена да икажам што било, да и кажам што се случуваше во ова време откако не се имавме видено.

Само што влезе на вратата почна на глас да плаче, да реди, како тогаш некој да беше умрел.

– Кутрата Нада, за кого се мачела, на кого деца оставила, подобро и нив, сестро, со тебе да си ги земеше. Стани, сестро, момчето друга невеста ти донело, стани да видиш. Кој ли тебе ми те гледа дека во црна земја гниеш, слатка сестро. Не дочека момчето твое од жал по тебе барем три години да поминат. Златни деца на туѓа рака оставени, зар маќеата мајка ќе биде, огин да ја изгори...

Јас стоев скаменета, потресена и со страв погледнував кон лицата, да не дојдат Ели и Вера.

Тетка ми со шамиче ги бришеше солзите, а јас во тој момент, веројатно поради начинот и содржината на сето тоа што го нареди, не можев да заплачам.

– Ја прежалевте мајка ти, нели? – низ солзи ме прекори тетка ми, како да знаеше дека е тоа најболно што можеше да ми го рече. Молчев со наведната глава. Како да ја убедам дека тоа не е вистина? И немав желба тоа да го правам.

– Каде е Ели?

– В чаршија, реков, со Вера, да купат чевли.

– А, со неа, – рече зајадливо и веднаш престана да плаче, – така ве залажува, ве облекува, ви купува, вие си немате татко да ви купи. Таа ќе ви купува!

Сето тоа го изговараше просто со омраза, како да зборува за некој душман.

– Туку вие не сте криви, што знаете вие, деца, се лажете. Тој, тој за се е виновен, татко ти. Туку толку аер да види како што ќе види.

Се чувствував сосема беспомошна. Како не беше барем татко ми тука? Добро што не најде од некаде тетка Рајна. Бев сигурна дека добро би се искарале.

– Ти учиш, – се сврте кон мене тетка ми, со израз на лицето како нешто добро да и паднало на памет.

– Тебе не можам да те земам, но Ели веднаш ќе тргне со мене. Без неа не се враќам дома. Ете, чедо, што ви направи татко ви. Да живеете притиснати, при маќеа. Корката леб што ќе ја каснете да ви биде прекарана. И не оти ќе биде нешто од твоето учење, – зборувавше таа без запирање, размавнувајќи на сите страни со рацете. – Немој да се лажеш сега, од почеток арна што се прави. Сите се такви, додека го заземе татко ти, па после таа на сите капа ќе ви крои, по нејзино. Па уште ако природи некое, тешко и горко вам. Слатките тие на тетка, – рече и пак ги забриша очите, иако тие одамна беа веќе сосема суви. Потоа ме погали по косата шепотејќи, – слатки на тетка, слатки на тетка. Тоа ви било судбина. Ех, како вашата мајка, имаше ли некаде...

Потоа прошета по собите, разгледувајќи ги работите што дотогаш не ги беше видела и со омраза поттурнувајќи некои од нив, за кои беше сигурна дека ги донела Вера.

Единствената блиска роднина на мајка ми, не знам дали дека живееше толку далеку од нас и дека многу ретко се видувавме, не можев да ја почувствувам многу блиска, ниту да исе доверам за оние работи што ме измачуваа во целото ова време. Исто така, ми пречеше овој нејзин однос кон Вера, пред уште да ја запознае, или макар да ја види. Се обидував да ја оправдам поради големата жал што како сестра ја чувствувавше кон мама, но сепак...

Откако малку помолче, пак така одеднаш ми рече: – Ве тепа ли?

Ова прашање воопшто ми беше чудно. Како може такво нешто да се поврзе со Вера? Таа секако не би го поставила ако само макар малку Вера би била со неа. Тоа на Вера никогаш не би можело да и се случи, па дури и ако би биле нејзини сопствени деца.

Тетка ми упорно продолжуваше:

– Криеш, а, од тетка ти криеш, таа ти е поблиска од мене! Или се плашиш да ми кажеш, за да не му речам јас на татко ти. Ништо нему јас не му велам. Потребен ми е тој мене. Барем да ми кажеше каква намера имал. Не така скришно...

И натаму молчев, бидејќи сфаќав дека, што и да речев добро за Вера, уште повеќе ќе ја разбеснеше тетка ми, а и немаше да ми верува.

– Ти, само ако те удри, или ако не ти дава да јадеш, не на татко ти да му кажуваш, тој веќе е ујдисан со неа, туку на тетка да и пишеш писмо, па јас кога ќе дојдам ќе и покажам убаво. Нека знае дека, иако сте сираци, има кој да ве брани. Па после и на татко ти добро ќе му кажам, онака, јас како што знам. Сега ќе одам в град да завршам некои работи, – рече таа, – па ќе дојдам по Ели. И нема ни да го прашам многу татко ти. Нека биде детето барем некое време на мира кај мене.

– Тето, немој да се замеруваш со тато за Ели, нема да ја пушти. А и јас не се согласувам, не можам без Ели. Нејзе тука и е добро.

– Ете, и ти си против мене, сите откажувате од нас. Сега имате друга мајка, – тоа таа го рече зајадливо, – па зошто ви се блиските на мајка ти покојна?

Потоа позастана и пак продолжи:

– Блиските, сестра, јас сум сестра на мајка ти, а од сестра што има помило, поблиско?

– Не, тето, – се обидов јас, – зошто така зборуваш, сето тоа не е така. Зошто да не те сакаме. На Ели тука и е добро, па и мене. Тато и тетка Вера се грижат за нас.

– Знам јас, знам, – не сакаше ни да слуша таа. – Знам.

Ми се чинеше дека најтежок товар ми се истави од плеките кога си отиде. Кога ќе биде тука татко ми, нека се расправа и договара со него. Каква глупост, да ја земе Ели, и тоа сега кога тато се ожени. Ако такво нешто му рече на татко ми, тој може и да ја истера. И Ели нема да сака ни да чуе да оди со неа. Таа одвај ли ја познава тетка ми. Вера и Ели најмногу се согласуваа. На Вера никогаш не и беше тешко да и угодува и да оди по нејзините ќефови.

Побрзав да си ги приготвам уроците, зашто немав многу време. Размислував дали да и кажам на Вера дека тетка ми е дојдена, и дека е тука, и пак ќе не посети. Тоа подобро да и го кажам на тетка Рајна, која денеска сигурно ќе дојде, бидејќи и Вера и јас во исто време одиме на училиште.

Вера со Ели и тетка Рајна дојдоа една по друга. Вера како да забележа некоја промена во мојот израз на лицето и во моето однесување, ме загледуваше внимателно повеќепати. Ништо не можеше да се скрие од нејзиното око. Јас и натаму не кажував за посетата на тетка ми. Во еден момент, кога тетка Рајна беше сама во кујната, и кажав. Таа, веројатно познавајќи ја повеќе од мене тетка ми, воопшто не се изненади. Само кога и реков дека сака да ја земе Ели, свика:

– Таа има ли памет или нема? Добро што не бил тука татко ти, немало убаво да си помине.

– Тетко Рајно, да не ја земе насила Ели, – реков уплашено.

– Не, за такво нешто не е способна, – па потоа помисли и рече, – и да и ја даваме не би ја зела. Таа, ако сакаше да помогне, ќе помогнеше додека бевте помали и сами. Туку сака нешто да покаже, божем многу е загрижена за вас. Оди си спокојно на училиште. Ќе ја испратам јас како што и доликува.

На училиште ми беше тешко да внимавам на тоа што го предаваа и испитуваа. На големиот одмор бев во искушение да претрчам до дома и да видам што направија. Не сакав ни да се скараат со сестрата на мојата мајка, па каква и да е таа. Никој не би можел да ме убеди дека таа не сака и дека не е загрижена за тоа како живееме. Живее далеку и има многу свои грижи и задолженија, а и тоа чувство за нас го искажува така како што може и умее.

Ми се приближи Вера.

– Тинче, си се замислила нешто. Да не се чувствувааш добро?
– ме праша гледајќи со загриженост во моето лице.

Таа нејзина грижа во тој момент ми пречеше. Ми се стори претерана и затоа можеби не толку искрена. Но кога се сретнав со нејзиниот поглед, веднаш сфатив дека немам во право. Пак сакав да и се доверам, но сфатив дека, ако и раскажам за тоа што се случи претпладнето, нема да и биде пријатно. Истовремено знаев дека таа жена се уште не ми беше толку блиска. Моето чувство кон неа беше поблизу до страхопочитување.

Вера и натаму не ги иставаше очите од моето лице, како од него да сакаше нешто да разбере. Одеднаш ме прегрна повлекувајќи ме кон себе, како да сакаше да каже – што и да е, не грижи се, татко ти и јас сме тука. Очите ми се наполнија со солзи. За среќа, свонеше. Се истргнав од нејзините раце и истрчав назад во класот.

Зошто се уште не можам сосема да и поверувам? Кога заврши часот, одвај дочекав да излезе наставникот и истрчав кон дома.

Од далеку ја видов Ели како си игра во дворот со нејзината другарка од комшиите Мариче. Не знам зошто ми се чинеше дека ја застрашувала некаква несреќа, па се спасила. Сакав дури да ја избакнам. Глупости.

Во истиот момент тетка ми, со патната торба во рацете, истрча налутено од куќата и, без да се поздрави со мене и со Ели, излезе низ дворната врата. Погледнав по неа. За малку што не се судрија со Вера, која влегуваше. Јас побрзав внатре во куќата, плашејќи се Вера мене да не ме праша која беше таа жена со црна шамија на главата. Не знаев дали татко ми ќе сака да и каже за тоа дека доаѓала тетка ми.

Уште пред да ја затворам вратата од собата, чув како Вера го праша тато:

– Жената што ја сретнав на вратата, која пред малку излезе од кај нас, сигурно е некоја роднина што не ја познавам. Некако чудно изгледаше, страшно налутена.

Татко ми молчеше некое време, како да размислува што да и каже на Вера за оваа посета на тетка ми.

– Сестра и на Нада, – рече, и при тоа споменување на името на мама од него пред Вера почувствував некоја чудна nelaгодност.

Вера молчеше. Јас не знаев поради што: дали чекаше татко ми натаму да и раскаже за оваа посета, или едноставно и беше незгодно што било да праша. Со самото тоа што никој од роднините на мама не беше стапнал во куќата откако Вера е дојдена, и беше јасно каков е нивниот став кон неа и кон женидбата на татко ми.

По подолго време пак го слушнав гласот на татко ми:

– Секако, те интересира нешто повеќе. Не знам како да ти објаснам. Таа е обична припроста жена. Сигурно дека и е жал за сестра и и сака некако да помогне, но не умее. – Татко ми воздивна.

Ми беше мило што и татко ми дошол до истата помисла за тетка ми и за целиот нејзин однос како јас. Во тој момент бев уште повозрасна, барем така ми се чинеше. Ми беше жал и за тетка ми и решив, кога ќе се позаборави сето ова, понатаму да и напишам едно подолго убаво писмо и да и раскажам за некои

работи кои таа, штом толку ретко се видуваме, не може да ги знае и ги замислуваше не такви какви што се.

Во тие моменти меѓу нас во куќата како да се беше создала затегнатост. Доаѓањето на тетка ми беше зачепкало по најболните места и не врати неколку години наназад.

Ели, како што само таа умееше, со целата своја веселост и безгрижност втрча во куќата од дворот, носејќи во рацете цел преграб играчки и викајќи:

– Ми се јаде, ми се јаде.

Тоа ни помогна на сите да се вратиме во нашиот секојдневен живот и ред во куќата. И јас бев изгладнела на училиште, а и на ручекот сосема малку јадев, така што и се придружив. Вера се растрча да ни приготви нешто.

– Јас сакам јајце пржено, – изјави свечено Ели.

– Ти, Тина, што ќе јадеш? – ме праша Вера, со сета нејзина способност да ја победи секоја своја нерамнотежа.

– Ако има нешто од јадењето за ручек.

Не само нешто, туку речиси сето јадење беше останало. Очигледно, никому денеска не му било до ручекот. Вера по тоа разбра дека и тато е гладен и сите не собра на вечера.

Во наредните две години тетка ми уште неколкупати се обидуваше да го спречи тоа наше зближување со Вера, како да сакаше да ја наруши таа среденост што се беше создала во куќата. Верував дека тоа го правеше од страв дека ќе ја заборавиме нејзината загината сестра, а наша мајка. Не помагаа ниту моите писма, ниту разговорите меѓу неа и татко ми... Вера стоеше настрана од сите тие наши договарања со неа. Тоа, секако, уште повеќе ја лутеше тетка ми. Немаше противник во Вера, поради што татко ми најлошо си поминуваше. Но, тој и натаму не и замеруваше. Се обидуваше да ја сфати.

Како можевме да ја заборавиме нашата мајчица? Таа беше дел од нас. Можеби поради тоа што така несреќно заврши нејзиниот живот памтевме се, и најмала ситница од нејзините особини, дури и сосема неважни работи.

Бев како ретко кога и возбудена и изненадена кога Вера ми предложи заедно да одиме на гробишта. Татко ми речиси две недели беше на пат. Не знам зошто, ми се чинеше дека тоа одење на гробишта треба да и е непријатно на Вера. Дури очекував таа да настојува Ели да ја заблудува дека и е мајка, а не таа таму некаде закопаната, зашто Ели одвај можеше да се сеќава на мама. Се случи обратното. Не поминуваше ни една недела а таа самата да не ни спомене што било за мајка ни, да не не потсетува на нејзините особини за кои и раскажувал татко ми.

Кога тој ден сами, без тато, отидовме на гробишта, видов дека Вера многу добро знае каде е гробот на мајка ми и не поведе право таму. Грижливо го зачистивме каменот и туривме вода на цвеќињата, со кои беше речиси заграден. Не можев да ги задржам солзите кога Вера сама, со свои раце, ги наместуваше цвеќињата што ги набравме од нашиот двор и ги донесовме за вазата од камен на гробот. Чист, измиен, мермерот се белееше на сонцето, а сликата на мајка ми уште појасно испакнуваше на него. Ми беше многу болно да гледам на неа, тука, на овој студен камен. Вера беше обично сериозна, со некоја почит кон мртвите, изразен на нејзиното лице. Ели гледаше де во мене де во Вера, и не тргаше за раце побрзо да си одиме.

На неколку места околу нас тажеа на глас блиски над своите гробови. Неделен ден беше. Речиси на секој гроб имаше луѓе. Ми беше многу мачно.

Пред да тргнеме да си одиме застанавме крај Вера, од двете страни, Ели и јас. Да се поздравиме од гробот од мама.

– Нема ништо помило од мајка, поскапо, – рече Вера, повеќе како сама за себе. Ми дојде да ја прегрнам, да се исплачам на неа, чувствував дека таа ќе ме разбере. Таа се разбираше. Бев уште посигурна дека, ако некој мораше да ја замени мама, тоа е

единствено таа, Вера, и дека ништо лошо не може да ни се случи нам покрај неа.

Времето како да леташе. И Ели почна да оди на училиште. Ја учеше една колешка на Вера. Вера сакаше кај неа да биде Ели, зашто таа била многу добра, добар педагог.

Учев во претсобијето. Во дворот си играше Ели со две ученички од нивниот клас.

– И мајка ми е учителка, – чув како им се пофали на другарките со важен тон. Се чувствував необично. Кај Ели, во нејзината уста тоа звучеше толку уверливо, сосема нормално – мајка ми. Сигурно бев неправедна во тој момент, но душата ми ја исполни горчина. Ели се помалку ќе се сеќава на мама, нашата вистинска мајка. Јас Вера од почетокот не ја завикав мамо и тоа така си остана. Знаев дека повеќето од децата што имаа макеа беа принудувани да викаат – мамо. Бев убедена дека Вера тоа навистина го заслужува, но не ја викав така. Се разбира, Вера за тоа никогаш не ми забележа и нема во иднина тоа да го стори.

Пак се вслушав во разговорот на Ели со другарките. Се плашев во одговор на нејзината фалба дека мајка и е учителка да не и речат дека Вера не и е вистинска мајка. Но, другарките како да не обрнаа внимание на тоа што го рече Ели и зазборуваа за друго.

Тие беа се уште мали.

Татко ми во тие месеци одеше често на пат. Се случуваше да биде отсутен и по десетина денови. Тоа негово отсуство не ни паѓаше толку тешко. животот си течеше нормално. Сосема се бевме сродиле со Вера. Најзиното присуство ни стана неопходно.

– Пак татко ти замина на пат, – ми рече една вечер Вера откако се вратив од кај Марина. – Подобро ни е кога е тука, но што да правиме, таква му е работата.

– Ќе остане ли долго? – прашав.

– Една недела, ако не и повеќе. Учевте ли добро со Марина?

– Учевме, но подобро ми е кога учам сама. Таа сака многу да прикажува и губиме време.

– И јас мислам дека подобро се учи сам, се концентрираш повеќе. Знам дека ти ја жалиш, бидејќи е сама со баба и, но подобро е да одиш да играте или да разговарате откако ќе си научиш.

– Така мора да биде, – реков.

На другиот ден вечерта, кога се прибравме дома, Ели се пожали од главата. Брзо потоа и од стомакот. Подоцна, речиси пред легнување, почна да повраќа. Вера гледаше исплашено во мене без да ја забележи Ели. Не можеше ниту да ме остави сама со Ели во таква положба, да потрча по лекар, ниту пак да ме испрати мене сама по него.

И стави топломер. Не го видов топломерот кога го изваде, но по изразот на лицето сфатив дека Вера уште повеќе се исплаши. Ели не престануваше да повраќа. Се измени во лицето. Вера не се иставаше од неа. Држејќи ја со рацете за рака, и ја милуваше косата и и го ладеше челото со водена крпа. Ели тешко дишеше. Одвреме навреме ќе ги отвореше очите како да бара помош од Вера. На неколкупати викаше:

Тато, тато... Вера двај ги задржуваше солзите.

Станав и отидов до прозорецот мислејќи на тоа дека мораме да викнеме лекар. Вера го имаше своето лице допрено до лицето на Ели.

– Мамо, мамо, – шепотеше Ели сега.

Дали во таа беспомошност викаше по нашата мајка, која одамна неповратно ја снима, или по Вера, во тој момент не знаев.

Но, Вера како тоа да ја крена, како да сфати дека состојбата на Ели е таква што ние двете со неа не можеме да и помогнеме, стана брзо, ја завитка Ели во танко ќебе, ја крена в раце и заедно потрчавме кон болницата. Таа не беше многу далеку, но се чудев како можеше да ја носи в раце Ели, која беше доста дебелка.

Откако лекарите рекоа дека е некое силно труење и ја сместија Ели во еден кревет, цела ноќ преседовме со Вера крај неа. Требаше на секој час да и се даваат лековите што ни ги остави дежурниот лекар. Јас дремев крај нозете на Ели до утрото. Вера не склопи око.

Утредента кризата веќе беше поминала.

Ќе и викам ли и јас, како Ели, на Вера понатаму мајко, не знаев. А како и да не беше важно. Јас, како и Ели, во целото време чувствував – ние имавме мајка.

Кога се врати од пат, татко ми се преплаши откако разбра што се случило. Јас во подробности му раскажав за се. Беше среќен што така добро се се свршило и поради тоа што Вера не засака нас.

Ја завршував полуматурата. Како и друг пат, си доаѓавме со Вера заедно од училиште по завршените часови.

– Уште оваа година, – рече Вера. – Потоа, кога ќе одиш во гимназија, нема да бидеме заедно. Ќе бидеш веќе голема, гимназијалка. Ние ќе останеме во училиштето само со Ели.

– Многу сум свикната со ова училиште и со овие наставници, – реков. – Кој знае како ќе ми биде таму.

– Ти имаш работни навики, нема зошто да се плашиш, – ми одговори Вера.

Навистина, откако бев почнала да учам, немав ниту една четворка.

Ели дојде да не пречека. Во истиот момент забележав еден човек кој ни доаѓаше во пресрет со две помали деца. Тој љубезно и се насмевнуваше на Вера и упорно гледаше во неа. Јас по изразот на нејзиното лице забележав дека таа средба и е непријатна и Вера како да сакаше да ја избегне. Се обидуваше да не гледа во правецот на непознатиот за мене човек. Јас, исто така, побрзав до неа, а и Ели иако, морам да признаам, бев многу љубопитна.

– Веро, – тогаш чув како повика човекот со двете деца.

Таа се обиде да се преправа дека не го слушнала гласот на тој човек, но тој уште еднаш, повторно викна.

Вера подзастана нерешително. Ние со Ели продолживме изоставајќи ја, а јас намерно ја заборував Ели за да не се врати по Вера.

Кој можеше да биде овој човек и зошто Вера не сакаше да се сретне со него? – си мислев.

Тој и се приближи и се ракуваа. Вера ги помилува двете деца по главичките. Зборуваа тивко.

Во еден момент Ели ја здогледа Вера и, како да се исплаши дека ние заминавме а таа остана, свика:

– Мамо.

Бидејќи и јас се свртев во тој момент, видов со колкаво изненадување човекот погледна во Вера.

Вера во првиот момент како да се збуни, а веднаш потоа ја прегрна Ели, која штотуку дотрча до неа.

– Христина, – ме повика Вера и, покажувајќи на мене, му рече на човекот со некаков прикриен пркос, – ова е мојата друга ќерка.

Ели ги пипкаше дечињата по главичките и по рацете, а јас навистина не знаев како да се однесувам и што да правам. Целата таа средба, иако не знаев зошто, ми пречеше. Откако се поздравив со човекот и децата, јас одблизу го изгледав. Ми се стори дека гледа во Вера со преголема нежност.

Вера одеднаш како да стана нетрпелива, уште еднаш ги погали децата и сите си тргнавме кон дома. Таа по патот не ни рече ништо за тој човек и ние почувствувавме инстинктивно дека не треба да прашаеме. Дури и на татко ми, како да се бевме договориле со Ели, ништо не му кажавме за тоа. Ако е потребно, нека му каже Вера.

И тој ден вечерта, како и повеќепати друг пат, размислував зошто Вера немаше свои деца со татко ми. Мене не ми изгледаше толку стара за да биде тоа неможно. Дали можеби татко ми така сакаше, сметајќи дека ќе биде подобро, заради нас. Понекогаш мислев дека, ако се родеше некое братче и сестриче, немаше тоа да биде незгодно. Барем сега така мислев, откако Вера ни стана толку блиска.

Во следните денови чувствував како да сака Вера нешто да ми каже, но како да не наоѓа за тоа погоден момент. Помислував дека тоа има некаква врска со човекот што го сретнавме, но не бев сигурна.

Беше изминала речиси една недела и јас заборавив за тоа, кога Вера една вечер, покривајќи не по обичајот пред спиење, ни рече:

– Сакам вечерва да ви раскажам една вистинска приказна.

Ние со Ели љубопитно ги поткренавме главите и слушавме.

– Во едно семејство се родиле братче и сестриче, – почна Вера, а во гласот и се слушаше голема возбуда, толку голема што некои зборови ги изговараше до половина.

– Сестричето било поголемо. Си живееле многу добро. Во нивната кука децата биле многу сакани, така што и девојчето ги

сакало и своите другарчиња, и поголеми и помали, и сите деца од целиот свет. Девојчето и братчето растеле и растеле. Девојчето речиси станало девојка и си мислело дека, кога ќе се омажи, ќе има многу, многу деца, што ќе ги сака и ќе ги чува. Веројатно и поради тоа девојчето решило да биде учителка, да работи со деца. Најпрвин таа желба и се остварила. Таа станала учителка и учениците многу ја сакале и таа нив ги сакала. Сакала да живее со нивните жалости и радости и да им помага во нивните чекори, во првите чекори во животот.

Тука Вера подзастана, како да и беше тешко да продолжи. Дури ми се стори како да се колеба за тоа дали да раскажува.

– Кога тоа девојче завршило учителска школа и станало учителка, се засакале со некое момче, со кого се познавале од поодамна. Тој бил архитект. Девојчето многу го сакало момчето... Кога се омажило со тој човек, заживеале многу среќен живот. Но, за жал, тоа не траело долго. Се случило најстрашното што можело девојчето да го замисли. Поминале неколку години и во нивната куќа не се родиле деца. Лекарите установиле дека таа млада жена нема да може никогаш да роди дете. Таа не можела да замисли никаква пострашна казна од судбината, токму затоа што најмногу од се на светот сакала деца. Постепено таа станала свесна дека нема да бидат никогаш среќни со мажот поради таа страшна вистина, колку и да се сакаат. Тој не жалел пари. Ја носел по сите лекари и и носел лекови од најдалечни земји. Но, се залудно. Ништо не помогнало.

Таа тажна вистина најгрубо и ја кажал еден познат лекар, велејќи и дека е непотребно сето тоа лекување, бидејќи нејзиниот недостаток, поради кој не може да има деца, е уште од нејзиното раѓање и не може да се отстрани со никакви лекарства.

Тогаш настанало нејзиното најголемо разочарување. Таа тоа не му го кажала на својот маж, но во нејзината душа почнала да се раѓа една ваква мисла: да го напушти мажот токму поради тоа што многу го сакала и што тој бил многу добар. Ако јас сум казнета од судбината да немам свои деца, си мислела таа жена,

барем тој нека има свои. Зошто тој да биде жртва на таа моја трагедија. – Со секој збор што го изустуваше Вера ми стануваше јасно дека е тоа нејзината историја и на моменти сакав да ја запрам да не раскажува. Сето тоа беше толку мачно, и толку тажно и беше лицето, усните и потреперуваа и ми се чинеше дека во секој момент ќе се расплаче. Ели, верував, не ги разбираше сосема сите тие работи, но бидејќи и таа беше нажалена, сфаќав дека сепак и таа доживува заедно со нас.

– Долго таа млада жена се борела сама со себе дали да му каже на својот маж отворено за тоа дека сака да се раздели од него – продолжи Вера, помолчувајќи малку, како за да собере сили. – Кога би му кажала така, знаела дека нејзиниот маж нема да ја остави да го стори тоа, да ја оствари таа своја намера. Поради тоа, таа започнала да се преправа дека престанала да го сака, дека не може да живее со него. Неколкупати дури и одела по десетина дена да седи кај своите родители и пак се враќала кај него.

Тој отпрвин бил изненаден од таквиот нејзин однос. Потоа како да почнал да се помирува со тоа и и велел дека не сака со сила да ја тера да мора да живее со него, ако таа веќе не го сака. Тој страдал многу поради сите тие работи. Секако дека нејзе сето тоа и било мачно, но не сакала да се откаже од својата замисла и решеност – нејзиниот сакан човек да заснова свој нов дом во кој ќе има и деца.

Кога се решила сосема да се врати во домот на своите родители, речиси и физички заболела и долго не можела да се поврати. Тогаш сфатила дека останала не само без деца, туку сега и без саканиот човек. Долго се борела сама со себе испитувајќи се по кој знае кој пат дали правилно постапила.

Мажот и тешко го погодила оваа нејзина постапка. Можеби и се досетувал за вистинската причина, но никогаш не се издал. Сигурно дека некаде длабоко во душата му се родило сомневање, просто ја насетил вистината, но се било неповратно.

Речиси цела година, иако разделени, се обидуваа да ја натера повторно да се врати кај него, но залудно. Никому не му ја

доверила докрај вистината за тоа што ја натерало така да постапи, дури ни на својата мајка.

Пред да и каже дека ќе се жени, нејзиниот поранешен маж уште еднаш разговарал со неа, молејќи ја да попусти. Тогаш, кога за последен пат го одбила, уште еднаш сфатила дека засекогаш останува сама, и без саканиот човек и без рожба.

Колку и било тешко тоа чувство дека тој се оженил и живеел со друга жена, толку се радувала и плачела во исто време кога следната година разбрала дека му се родил син. Дали поради тоа што него го сакала, и се чинело дека тој син некако, замислено, по малку е и нејзин син, дека и таа има некакво право на него. Колкупати и доаѓала желба да отиде кај нив дома, да го земе в раце детето, да го гушка, но не верувала дека би можела да ја разбере таа, другата жена, и не го направила тоа. Сфатила дека тоа дете му припаѓа не му – на неговиот татко, и нејзе – на неговата мајка. И пак страдала. – На лицето на Вера сега беше испишан очај, што се насираше и во полутемнината на ноќната ламба.

– Токму во тоа време се случил страшен земјотрес. Само што избегала од куќата, таа жена истрчала колку што можела и не можела кон куќата каде што живеел нејзиниот поранешен маж со жената и детето. Била пресреќна кога видела дека и тие се здрави и живи. Веднаш си заминала, не сакајќи да ја видат.

Потоа, во сите тие страшни денови, кога радиото ги соопштувало имињата на загинатите во земјотресот, со ужас го слушнала и името на една своја соученичка од времето пред да се запише во учителска школа. Знаела дека таа, нејзината другарка, завршила економско училиште и работела во банката. Навистина, многу долго време не се имале видено, но знаела дека е мажена и дека има две деца. Срцето и се стегнало кога за трагичната вест, за смртта на таа своја другарка, прочитала и во весник. Имињата на нејзините деца што ги прочитала во весникот и кои останале сираци длабоко и се врежале во срцето. Многу ги жалела што останале без мајка, токму кога таа им била најпотребна. Тие денови биле тажни за сите луѓе, а најстрашни за децата.

Во душата и се родило големо неспокојство. Не треба ли да ги најде тие дечиња на својата соученичка и да им помогне со што било? Таа мисла постојано ја прогонувала. Немала мир.

Еден ден се решила да оди на гробиштата каде што биле закопани загинатите од земјотресот. Но, тоа било време кога многу од семејствата ги беа зеле своите загинати и ги закопале на свои гробишта. Во заедничките гробишта нејзината соученичка веќе ја немало. Долго шетала по гробиштата, но напразно.

Размислувала да напише во весник дека ги бара каде се децата на таа жена, нејзината соученичка која загинала, но тоа и било незгодно.

Нејзината осаменост и желбата да има покрај себе деца за кои ќе се грижи уште еднаш ја натерала да шета низ гробиштата, надевајќи се дека ќе најде на некаква трага. Тогаш се случило нешто што се случува само во приказните. Еден човек, кој носел во кофа вода од чешмата до еден гроб, веројатно за да го измие, или да ги полее цвеќињата, него го прашала: “Простете, случајно да не сте чуле, да не е закопана тука во близина жена што загина во земјотресот, а работеше во банката?”, и го кажала нејзиното име и презиме. Човекот збунето гледал во неа. “Од каде вие ја познавате таа жена?”, рекол човекот, “таа беше моја другарка, сопруга”.

Тогаш жената што прашала се збунила и тргнала со него кон гробот. На сликата на белиот мермерен споменик, иако многу одамна не ја видеа, ја препознала својата другарка и не можела да не се расплаче силно. Во тие страотни денови на земјотресот се плачеше и за сосема непознати, ни видени ни чуени, толку беше страшна таа трагедија. Солзи му течеле и на мажот на загинатата другарка.

Слушајќи го раскажувањето на Вера, чувствував дека и јас безгласно плачам со горчливи солзи.

– Потоа, продолжи Вера, – таа му раскажала за другарувањето со неговата другарка и за тоа колку им било тешко да се разделат кога решиле да одат во различни средни училишта. Потоа, на различни служби, се поретко се гледале и така ги поделил животот.

Поминало извесно време. Таа неколкупати го посетила гробот на својата другарка, но таму веќе не го сретнала нејзиниот сопруг. При првата средба не и било згодно да го праша кој се грижи за децата, ниту да најде начин да му предложи некаква помош за нив. Си мислела дека тие имаат блиски роднини, кои им се нашле во тие тешки моменти.

Тогаш уште еднаш се повторила случајноста. Сопругот на нејзината другарка дошол службено во печатницата каде што таа била коректор. Работела таму по земјотресот привремено, бидејќи повеќе од училиштата биле урнати. Тогаш тој и ја дал адресата и ја поканил дома да ги запознае и неговите деца. Тоа повторно ја вознемирило и, колку и да го одлагала одењето кај нив, толку и било потешко.

Кога ги видела за првпат тие деца за кои толку долго мислела, сфатила дека може да ги засака. Дали и тие ќе ја засакаат, не знаела. Посакала да им биде наместо мајка, зашто знаела дека на местото од мајката никој не може сосема да застане. Барем онолку да ја засакаат колку што се сака друг, добар, близок човек. Можеби помалку тие ќе бидат без мајка, а таа помалку без деца.

И таткото на тие деца како да сфатил дека токму таа жена ќе може да се грижи за нив, да ги засака. Така решиле да започнат заеднички живот. И заживеале заеднички, станувајќи од ден на ден се поблиски.

Таа жена, кога еден ден го сретнала својот поранешен маж со неговите син и ќерка, гордо му ги покажала своите две големи ќерки, кои веќе ги поодраснала. Тие и навистина биле и нејзини ќерки, нели, таа барем така ги чувствувала со целото свое срце, а тие... дали и тие ја сакале како мајка, како друга мајка?...

Ели и јас како по договор изрипавме и силно ја прегрнавме нашата мајка Вера, плачејќи заедно со неа.

Мислев дека гласно се слушаше отчукувањето на нашите три срца во тој момент и никогаш во животот тоа не го заборавив. Во тој момент знаев дека чув ството кон таа друга мајка со ништо не го повредува чувството, љубовта кон мајката што не беше родила и што на така трагичен начин ја загубивме. И Ели и јас носевме во душата две мајки, едната што не родила, а другата што ни помогнала да израснеме во вистински луѓе. Не можевме да бидеме неправедни кон неа.